

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

KATEDRA SPOLEČENSKÝCH VĚD

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

SYMBOLIKA KŘESŤANSKÝCH HŘBITOVŮ

Autor: Pavlína Černá

Vedoucí práce: PhDr. es PaedDr. Marek Šmíd, Ph.D.

Místo a rok odevzdání: České Budějovice 2013

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Symbolika křesťanských hřbitovů vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce.

Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne:

Pavčina Černá

.....

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala mému školiteli panu PhDr. et PaedDr. Marku Šmídovi, Ph.D. za odborné vedení, pomoc a čas, který mi věnoval.

Anotace:

Symbolika křesťanských hřbitovů

Práce stručně popisuje dějinný vývoj křesťanství. Zaobírá se vznikem křesťanství a událostmi, které výrazně ovlivnily jeho další rozvoj. Zabývá se nejhlavnějšími křesťanskými symboly, to jsou kříž, ryba, kotva, kalich, holubice či beránek. Rozebírá původ a význam znaků od počátku křesťanství až po současnost. Jejich důležitost pro věřící je doložena častými citáty z Bible. Ukazuje, jaký smysl mají pro jiné kultury a náboženství.

Popisuje obecný rozvoj hřbitovů a způsobu pohřbívání. Poté se zaměřuje na české země. Ukazuje, jak se vyvíjel pohled společnosti na umírání a smrt od středověku po současnost, zvláště pak, jak křesťanství ovlivnilo vnímání smrti a také jeho působení na změny v pohřbívání a uspořádání hřbitovů.

Zabývá se náhrobní symbolikou hřbitovů, konkrétně se jedná o svatou Otýlii a hřbitov v Mladém, jenž se oba nachází v Českých Budějovicích a hřbitovem v Albrechticích nad Vltavou. Srovnává četnost výskytu křesťanských znaků na jednotlivých hřbitovech a zkoumá, které symboly jsou nejoblíbenější ozdobou pomníků.

Hlavním cílem práce je zjistit, zda jsou dnešní lidé nakloněni modernizaci hřbitovních náhrobků či se konzervativně drží zažitých křesťanských tradic.

Summary:

Symbolism of Christian graveyards

This document briefly describes historical evolution of Christianity. It follows up formation of Christianity and events that affected its evolution significantly. It analyzes main Christian symbols like fish, anchor, chalice, dove or lamb. It constructs meaning of the symbols from the beginning of Christianity to present days. The importance of the symbols for believers is demonstrated by frequent quotations from the Bible. It shows the meaning of the symbols for other civilizations and religions.

This paper describes evolution of graveyards and methods of burying. Then it focuses on Czech lands. It shows the view of society on dying and the death itself from the Middle Ages to present especially how Christianity affected perception of death and how it cause changes in burying and ordering on graveyards.

This document analyzes tomb symbolism - specifically St. Otylie and the cemetery in Mlady, both in Czech Budejovice and also place of final rest in Albrechtice nad Vltavou. It compares frequency of Christian symbols appearing at each cemetery and researches which of the symbols are the most favorite decoration on memorials.

The main task of this document is to find out if today's people incline to modernization of tombs or if they rather keep up to conventional Christian traditions.

OBSAH

1	ÚVOD	7
2	STRUČNÝ PŘEHLED KŘESŤANSTVÍ.....	9
3	KŘESŤANSKÁ SYMBOLIKA.....	17
3.1	Kříž	18
3.2	Ryba	21
3.3	Holubice.....	23
3.4	Kotva.....	25
3.5	Kalich.....	26
3.6	Beránek.....	28
4	SYMBOLY NA KŘESŤANSKÝCH HŘBITOVECH.....	30
4.1	Pohřbívání a smrt	30
4.2	Hřbitovy v Českých Budějovicích	33
4.3	Hřbitov v Albrechticích nad Vltavou.....	41
5	ZÁVĚR	44
6	LITERATURA	46
7	PŘÍLOHY	49

1 ÚVOD

Symbol ovlivňuje lidský život už od dávných dob. Přes pravěké znaky, které lidé malovali v jeskyních až do dnes, kdy symbol představuje důležitý prvek v lidské komunikaci. Zjednodušil a zrychlil dorozumívání po celém světě. Pro příklad lze uvést počítačové znaky či dopravní značky, které jsou všude ve světě stejné.

Křesťanské symboly nám také přináší určitou informaci. Zpočátku vznikaly jako tajný prostředek k vyjádření příslušnosti k odkazu Ježíše Krista. O většině se zmiňuje i Písmo svaté, což dokazuje jejich důležitost. Kotva, ryba, kalich, holubice, kříž a mnoho dalších reprezentuje Kristovu víru. V dnešní době se sice počet využívaných křesťanských znaků zúžil, ale přesto se s nimi můžeme ještě na mnoha místech setkat. Jedním takovým místem je i hřbitov.

Má práce, týkající se křesťanské hřbitovní symboliky, se může někomu jevit nevhodná, avšak, kde jinde lépe zkoumat projevy víry než právě na hřbitově, jelikož posmrtný život hraje v křesťanství významnou roli. Toto místo se téměř nevyvíjí a nemodernizuje jako jiná, tudíž lze zde vidět náboženský odkaz z minulých let. To byl nejhlavnější důvod, proč jsem si toto téma zvolila. Jistě by se našlo více zajímavých míst, ale hřbitovy uchovaly křesťanskou tradici více jasnější a zřetelnější. Místo posledního odpočinku a smrti i výborně vystihuje situaci pomalu upadajícího křesťanství.

Téma je aktuální zejména z toho důvodu, protože smrt a pohřbívání se dotýká všech, bez rozdílu věku. Měla by se řešit otázka, zda udržování křesťanských tradic je v dnešní době vhodné nebo zda je na místě jistá obnova.

Danou problematikou se zabývá Daniel Kovář ve své publikaci *Budějovické hřbitovy*, Jan Plaček v diplomové práci *Sto let Českých Budějovic v zrcadle městského hřbitova* a Norbert Ohler v knize *Umírání a smrt ve středověku*. Symboly se z širšího hlediska zabývá mnoho autorů, ale přímo křesťanské znaky popisuje Jaroslav Studený v knize *Křesťanské symboly*. Přínosnou publikací je i *Lexikon symbolů* od Gerda Heinze-Mohra. V neposlední řadě přináší významné poznatky o vnímání křesťanských znaků Bible.

Zkoumáním pomníků na třech hřbitovech budeme zjišťovat, které symboly se vyskytují nejčastěji. Pozorování provedeme na dvou hřbitovech v Českých

Budějovicích, na svaté Otýlii a v Mladém. Mimo České Budějovice pak v Albrechticích nad Vltavou. Pokusíme se udělat stručné srovnání všech tří míst v četnosti výskytu křesťanských znaků. Vyhodnotíme, který symbol je nejrozšířenější a zkusíme určit, proč tomu tak je.

2 STRUČNÝ PŘEHLED KŘESŤANSTVÍ

Křesťanství má své kořeny v židovství. Ježíš a jeho následovníci byli židé, kteří dbali Mojžíšova zákona. Označení křesťan bylo poprvé použito v Antiochii. Počátky křesťanství se začaly psát kolem roku 30, kdy byl Ježíš ukřižován.¹ Pro rané křesťany znamenala víra pouze naplnění Starého zákona. Ve své rané fázi bylo křesťanství velmi silně spjato s židovstvím.² Převážná většina si dokonce myslela, že je nutné, aby člověk byl nejdříve žid a teprve potom by mohl přijmout křesťanství. Proti tomuto tvrzení vystupoval Šimon-Petr, což nám dokazuje Bible ve Skutcích apoštolů, kde Šimon Petr pronáší tato slova: *“Dobře víte, že židům není dovoleno stýkat se s pohany a navštěvovat je. Mně však Bůh ukázal, abych si o žádném člověku nemyslel, že styk s ním poskvrňuje nebo znečišťuje”*³ Také Pavel z Tarsu, který trávil více času mezi pohany, nepovažoval za podstatné, aby se řídili židovskými zákony.⁴

Tento spor se řešil kolem roku 50 na apoštolském koncilu v Jeruzalémě, kam Pavel z Tarsu přicestoval z Antiochie, aby obhajoval své názory. Farizeové zastávali myšlenku, že kdo se obrátí na víru, musí podstoupit obřízku a striktně dodržovat Mojžíšův zákon. Nakonec byl přijat kompromis, který přinesl apoštol Jakub. Obřezání konvertitů nebylo nutné, ale museli dodržovat židovská pravidla, především v otázce stravování a sexuálního života.⁵ V Bibli je k danému problému sepsán následující verš: *“Proto já soudím, abychom nedělali potíže pohanům, kteří se obracejí k Bohu, ale jim napsali, aby se vyhýbali všemu, co přišlo do styku s pohanskou bohoslužbou, aby nežili ve smilstvu, aby nejedli maso zvířat, která nebyla zbavena krve, a aby nepožívali krev.”*⁶ Na konci 1. století došlo k separaci křesťanské obce od židovské.⁷

¹ PAWLOWSKI, Peter. *Křesťanství v proměnách dvou tisíciletí*. Praha, 1996, s. 13, 17, 32.

² TOMKINS, Stephen. *Stručné dějiny křesťanství*. Praha, 2009, s. 13.

³ Sk 10, 28.

⁴ PAWLOWSKI, Peter. *Křesťanství v proměnách dvou tisíciletí*. Praha, 1996, s. 32.

⁵ JOHNSON, Paul. *Dějiny křesťanství*. Brno, 1999, s. 7.

⁶ Sk 15, 19-20.

⁷ TOMKINS, Stephen. *Stručné dějiny křesťanství*. Praha, 2009, s. 29.

Křesťané však byli neustále pronásledováni. Často na ně byly svalovány činy, které ve skutečnosti vůbec nespáchali. Mezi první pronásledovatele patřil císař Nero, který vládl římské říši v letech 54-68. Svalil na křesťany vinu za požár Říma v roce 64, čímž spustil vlnu vraždění křesťanů. Někteří skončili na hranici, jiní byli předhozeni divoké zvěři a v neposlední řadě docházelo také ke smrti ukřižováním.⁸ Křesťané trpěli i za vlády císařů Septimia Severa (193-211), Decia (249-251) a císaře Diokleciána (284-305). Zlomovým okamžikem byla vláda císaře Konstantina, který v roce 313 Milánským ediktem zrovnoprávnil křesťanství s ostatními náboženstvími. Nestanovil však křesťanství státním náboženstvím. To udělal až císař Theodosius I. (379-395) v roce 380. Později docházelo k znevýhodnění některých nevěřících.⁹

Významnou situací v historii křesťanství bylo rozdělení impéria na Západořímskou a Východořímskou říši v roce 395. Po rozdělení na dvě části začal říši dominovat Východ (5. – 7. století). Konaly se zde veškeré koncily a císař měl právo zasahovat do věcí církve, jelikož byl považován za spoluvládce Boha. Naproti tomu v západní části říše ztratil císař svoji moc a dominantní postavení získal papež.¹⁰

Za další důležitou etapu v dějinách křesťanství lze považovat středověk. Od 5. století do poloviny 11. století. Došlo k zániku Západořímské říše. Křesťanská církev byla důležitá především proto, že její představitelé zastupovali inteligenci té doby. V raném středověku byla významná korunovace Karla Velikého v roce 800, prospěšná nejen jemu samému, ale i papeži Lvovi III. (795 – 816), jelikož Karel poskytoval bezpečí papežským územím a zároveň podnikal expanze za účelem šíření římského katolictví.¹¹ Za to mohl využívat hodnost křesťanského císaře a schvalovat volbu papeže. Během jeho vlády vzniklo velké křesťanské impérium. Byl to on, kdo donutil obyvatele Moravy a Čech přijmout křesťanství.

Během vrcholného středověku docházelo k hospodářskému rozvoji, k osidlování nových území a k velkému rozmachu měst. Ve vrcholném středověku se vedly boje mezi papeži. Tato doba je významná také křížáckými válkami, které byly obrannými

⁸ ZIEHR, Wilhelm. *Kříž: symbol, zobrazování, význam*. Kostelní Vydří, 1997. s. 72.

⁹ PAWLOWSKI, Peter. *Křesťanství v proměnách dvou tisíciletí*. Praha, 1996, s. 41-42, 44-45.

¹⁰ Tamtéž, s. 48-49.

¹¹ TOMKINS, Stephen. *Stručné dějiny křesťanství*. Praha, 2009, s. 117.

válkami proti expandujícím Turkům. V pozdním středověku začaly jednotu křesťanstva ohrožovat názory reformátorů, kteří kritizovali praxi církve.¹²

Vývoj křesťanství výrazně zasáhla církevní schizmata.¹³ V křesťanství došlo ke dvěma velkým schizmatům. Nejdříve v roce 1054, kdy došlo k rozdělení církve na východní a západní a následně v letech 1378-1417, když v západní církvi nastala vláda dvou papežů současně. Jeden sídlil v Římě a druhý v Avignonu.¹⁴

Prvnímu rozkolu předcházela spor mezi papežem Mikulášem I. (858 – 867) a patriarchou Fótiem (858-867) z let 861-867. K definitivnímu rozdělení došlo až po vzájemném uvalení klatby mezi kardinálem Humbertem a konstantinopolským patriarchou Michaelem Cerulariusem (1043 – 1058). Tato událost však nebyla jediným důvodem sporů mezi západní a východní církví. Svoji roli sehrály nejen politické a kulturní vlivy, ale také odlišnost v dodržování církevních pravidel.¹⁵

Druhé schizma mělo svůj původ také v dřívějších událostech. Konflikt z přelomu 13. a 14. století mezi francouzským králem Filipem IV. (1285 - 1314) a papežem Bonifácem VIII. (1294 – 1303) skončil zajetím Bonifáce a jmenováním nového papeže Klementa V.(1305 – 1314), který byl Filipovým oddaným sluhou. Klement přesídlil z Říma do Avignonu na důkaz toho, že nyní bude mít v otázce papežství hlavní slovo Francie.¹⁶ Tento přesun do Avignonu se stal v roce 1309.¹⁷ Do Říma se papežství vrátilo až v roce 1377, a to s Řehořem XI. (1371 – 1378) O rok později zemřel, čehož chtěli využít francouzští kardinálové a vrátit se z Říma zpátky do Avignonu. Zvolením italského papeže Urbana VI. (1378 – 1389) jim v tom bylo zabráněno. Tento papež si však jejich oblibu nezískal, tudíž zvolili nového francouzského papeže Klementa VII. (1378 – 1394) a odcestovali s ním do Avignonu.

¹² MÚCSKA, Vincent; DANIŠ, Miroslav; ŠEVČÍKOVÁ, Zuzana. *Dejiny európskeho stredoveku, I. raný stredovek*. Prešov, 2006, s. 10-11.

¹³ Schizma v náboženském kontextu označuje situaci, kdy se skupina věřících oddělí od původní nauky víry a uzná jinou autoritu.

¹⁴ LEMAÎTROVÁ, Nicole; QUINSONOVÁ, Marie-Thérèse; SOTOVÁ, Véronique. *Slovník křesťanské kultury*, Praha, 2002, s. 328-329.

¹⁵ HARRIES, Richard; MAYR-HARTING, Henry. *Dva tisíce let křesťanství*, Brno, 2010, s. 67, 70.

¹⁶ TOMKINS, Stephen. *Stručné dějiny křesťanství*. Praha, 2009, s. 172-173.

¹⁷ MAXWELL-STUART, P. G. *Papežové, život a vláda od sv. Petra k Janu Pavlu II.*, Praha, 1998, s. 83.

Nastala situace, kdy se Evropa rozdělila na dva tábory, francouzský a římský.¹⁸ Problém dvojpažství měl vyřešit pisánský koncil v roce 1409, kde však byli oba papežové, Benedikt XIII. (1394 – 1423) i Řehoř XII. (1406 – 1415), sesazeni a papežskou funkci získal Alexandr V. (1409 – 1410). Papež Alexandr V. měl ukončit schizma, ale nepovedlo se to. Naopak jmenování Alexandra V. situaci ještě zhoršilo, jelikož oba papežové se svým odvoláním nesouhlasili a církev se dostala ještě do větších problémů. Další odvolávání z papežské funkce přinesl koncil z let 1414-1417, který se konal v Kostnici a který na popud Zikmunda Lucemburského svolal Jan XXIII. (1410 – 1415). Koncil žádal odstoupení všech tří papežů (Jan XXIII., Řehoř XII., Benedikt XIII) a novým papežem byl zvolen Martin V. (1417 – 1431)¹⁹

Dalším mezníkem v křesťanských dějinách se staly křížové výpravy. V Evropě jsou chápány jako součást „temného středověku“. Naopak muslimové křížové výpravy dodnes spojují s protizápadní vzpomínkou a často je používají ve sporech se západem.²⁰ Tažení proti islámu ještě více prohloubilo rozkol mezi Západem a Východem, jelikož obyvatelé Byzantské říše nechtěli proti svým muslimským sousedům bojovat. Zhoršil se i vztah mezi papežem a císařem.²¹

Za první z křížových výprav lze považovat tažení do Jeruzaléma v roce 1095. Vydalo se tam na 40 000 lidí různého věku i pohlaví. Vedl je Petr Poustevník (1050 – 1115). Vzhledem k tomu, že tato armáda nebyla složena z disciplinovaných vojáků, ale docházelo k zbytečnému drancování zemí, kudy armáda procházela a k vraždění tamějších obyvatel.²² Petra Poustevníka následovali zejména chudí venkované a spodina středověké společnosti. Velké množství následovníků měl i z důvodu těžkého života té doby. V důsledku záplav v roce 1094 a naopak sucha o rok později nastal v Evropě hladomor. Lidé pak lehce podléhali řečem Petra Poustevníka, ať vstoupí do

¹⁸ TOMKINS, Stephen. *Stručné dějiny křesťanství*. 1. vydání. Praha: VOLVOX GLOBATOR, 2009, s. 176-177.

¹⁹ MAXWELL-STUART, P. G. *Papežové, život a vláda*. 3. vydání, Praha: Svoboda, 1998, s. 141.

²⁰ ZIEHR, Wilhelm. *Kříž, symbol, zobrazování, význam*. Kostelní Vydří: Karmeliánské nakladatelství, 1997. s. 128.

²¹ Tamtéž, s. 129, 133.

²² TOMKINS, Stephen. *Stručné dějiny křesťanství*. 1. vydání. Praha: VOLVOX GLOBATOR, 2009, s. 149-150.

Kristovy armády a jdou s ním osvobodit Jeruzalém. Mysleli si, že by je v Jeruzalémě čekal lepší život.²³

Další výprava z roku 1097 měla oficiálnější ráz. Její strůjci dobře věděli, že vojenská výprava proti Turkům, aby byla úspěšná, potřebuje organizaci a přípravu. Tato křižácká výprava neměla jednotnou podobu. Šlo spíše o sérii individuálních expedic jednotlivých šlechticů. Mezi první, kteří se vydali na Východ, patřil Hugo z Vermandois (1057 – 1101). Jeho tažení však dopadlo katastrofálně. V Jaderském moři kvůli bouři ztroskotal a měl velké štěstí, že byl zachráněn. Byl dovezen do Konstantinopole, kde císaři složil slib věrnosti.

Další, kdo se vydal na Východ, byl vévoda Dolního Lotrinska, Godefroi z Bouillonu (1060 – 1100). Jeho armáda dorazila ke Konstantinopoli dva dny před Vánoce. Stejně jako Huga z Vermandois snažil se císař Alexios (1048 – 1118) ke složení slibu věrnosti přinutit i Godefroie z Bouillonu. Ten však nesouhlasil, a tak mu Alexios zastavil dodávky jídla. Vedlo to pouze k tomu, že Frankové plenili okolní města a vesnice, císař tedy na čas od svých požadavků musel odstoupit. Po těchto roztržkách se Godefroi rozhodl zaútočit na městské hradby Konstantinopole. Přestože byli obyvatelé Byzantské říše zprvu překvapeni, do města se Frankům nepovedlo dostat. Císař Alexios odpověděl tvrdým protiútokem, v němž byli Frankové během krátké chvíle rozehnáni. Tato prohra přiměla Godefroie složit slib věrnosti.

Do Konstantinopole však neustále proudila křižácká vojska, některá disciplinovaná, jiná méně. Jedním z nich byla vycvičená armáda normanského knížete Bohemunda z Tarentu (kolem 1055 – 1111) či obří vojsko vedené Raimondem IV. (1041 – 1105) ze Saint Gilles a Adhémarem de Monteil, biskupem z Le Puy, které bylo naopak silně neukázněné. Jsou známy ještě tři armády, které vedli Robert, vévoda normandský, Štěpán, hrabě z Blois a Robert, vévoda flanderský. Když Štěpán z Blois dorazil do Konstantinopole, byl ohromen nejen městem, ale i slušným chováním císaře Alexiose. Císař křižácká vojska posílal přes Bospor do Asie, aby je mohl co nejdříve poslat na své nepřátele.²⁴ Pro další postup křižáckého vojska bylo nutné dobýt Nikáju, což se křižáckému vojsku v roce 1097 povedlo. Další město k dobytí představovala

²³ BRIDGE, Antony. *Křížové výpravy*. 1. vydání. Praha: Academica, 1995, s. 29-30.

²⁴ Tamtéž s. 39-47.

Antiochie, kam křižáci dorazili 20. října 1097. Antiochie měla výborné opevnění a křižáci ji pokořili až zradou. Postupu k Jeruzalému už nic nebránilo. Po prvotních neúspěších se křižákům nakonec dne 15. července 1099 podařilo Jeruzalém dobýt. Vojsko si zde počínalo velice surově a vraždilo všechny, které ve městě našlo.²⁵ Poté následovaly ještě další křižácké výpravy doprovázené úspěchy, ale i neúspěchy. Poslední, osmá, křižácká výprava se odehrála v letech 1263-1272.²⁶

Křížové výpravy nepřinesly křesťanům příliš valné úspěchy. Téměř ve všech směrech měly spíše negativní vliv. Od zbytečného krveprolití až po nárůst nenávisti ze strany muslimů, židů ale i samotných křesťanů. Nenávist bohužel u některých vyznavačů těchto náboženství přetrvává dodnes.

Zcela zásadní předěl v křesťanství představovala reformace, jež byla reakcí na špatné poměry v církvi. Za podporovatele reformace můžeme v Čechách považovat Karla IV. (1316 – 1378), dále Konráda Waldhausera (1320 – 1399), Miliče z Kroměříže Jana (naroz. 1374), Matěje z Janova (1350 – 1393) a Tomáše ze Štítného (kolem 1333 – před 1409). U nás je s reformací nepochybně spjat Mistr Jan Hus (asi 1371 – 1415). Jeho hlavní myšlenkou bylo, že Ježíš Kristus je jediná hlava církve, a ne papež či církevní hodnostáři. Hlásal, že poddaní nemusejí poslechnout své pány, pokud se neřídí podle křesťanských zákonů.²⁷ Husovi se stal osudný kostnický koncil, kam byl předvolán na základě svých, pro církve kacířských, názorů. Přátelé Husa upozorňovali, ať do Kostnice neodjíždí, ale on jejich rad nedbal a vydal se do Kostnice obhájit své myšlenky. Krátce po svém příjezdu byl uvězněn a dne 6. července 1415 upálen.²⁸ Když se o této události dozvěděl český lid, začaly v Čechách protesty, které dospěly až k husitským válkám (1420-1437). Znakem husitů byl kalich, kterým znázorňovali nespravedlnost při přijímání svátosti. Chtěli, aby i obyčejní lidé přijímali pod obojím, tedy nejen tělo, ale i krev Páně.²⁹

²⁵ TATE, Georges. *Křižáci v Orientu*, Nakladatelství Slovart, 1996. s. 38, 40, 44.

²⁶ LEMAÎTROVÁ, Nicole; QUINSONOVÁ, Marie-Thérèse; SOTOVÁ, Véronique. *Slovník křesťanské kultury*. 1. vydání, Praha: Garamond, 2002, s. 197.

²⁷ JODL, Miroslav. *Proměny křesťanství*. 1. vydání, Praha: AKROPOLIS, 2005, s. 75-76.

²⁸ ŠOLTÉSZ, Štěpán. *Dějiny křesťanské církve*. 4. vydání, Praha: Kalich, 1990, s. 68-69.

²⁹ PAWLOWSKI, Peter. *Křesťanství v proměnách dvou tisíciletí*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 1996, s. 75.

Mimo české země to pak byli valdenští, kteří za autora svého hnutí považovali bohatého kupce Valda. Dalšími, kteří chtěli nápravu církve, byli francouzští kataři.³⁰ V Anglii pak proti církvi ostře vystupoval John Wycliff. Tento muž svými názory velice ovlivnil Mistra Jana Husa. John Wycliff reagoval na dvojpapežství a zastával názor, že autoritou církve je pouze Kristus. Podle něj měli i prostí lidé právo samostatně studovat Písmo, proto jeho přívrženci přeložili Bibli do angličtiny.³¹ V Německu vzbudil v 16. století zájem Martin Luther. V roce 1517 ostře vystoupil proti prodávání odpustků. Dokonce na chrámové dveře přibil svých 95 tezí zabývajících se odpustky. Hlásal, že spasit nás může pouze Bůh, nikoli církevní hodnostáři. Švýcarská reformace je spjata s Ulrichem Zwinglim a Janem Kalvínem. Kalvínské názory vycházejí od luterské církve, v jistých věcech se však odlišují. Například v Kalvínově učení církev neřídí pouze kazatelé, ale i presbyteři, které volí všichni věřící. Od luteránů se dále liší tím, že církev nepodléhá světské moci a klade větší důraz na poslušnost božího slova.³²

Jedna z reformovaných církví byla anglikánská. Reformace v Anglii začala na popud krále Jindřicha VIII. Ten žádal papeže o zrušení jeho sňatku s Kateřinou Aragonskou z důvodu nového manželství s Annou Boleynovou. Papež to však odmítl, a tak Jindřich VIII. vyhlásil sám sebe za nejvyšší církevní autoritu v Anglii. Konečnou podobu dostala anglikánská církev za vlády Eduarda VI. a Alžběty I.

Vliv na křesťanství mělo i období osvícenství. Osvícenství kladlo důraz na rozum, tudíž církvi vytýkalo víru v pověry a mystiku. Osvícenci zastávali myšlenku, že vše, co se děje má svou přirozenou příčinu. Jejich názory se církvi přičily, a proto tento směr považovala za kacířský.³³ Ke kritice církve přispěly velkou měrou i jakékoli válečné konflikty, které byly vedeny ve jménu kříže. Vrchol osvícenství je datován mezi lety 1740-1780. Centrem byla Francie, kde působili encyklopedisté. Známí autoři byli Voltaire, Diderot či Rousseau, kteří též vystupovali proti křesťanské církvi. Triumfem osvícenské doby bylo i zrušení jezuitského řádu, který bránil katolickou

³⁰ ŠOLTÉSZ, Štěpán. *Dějiny křesťanské církve*. 4. vydání, Praha: Kalich, 1990, s. 64 -65.

³¹ TOMKINS, Stephen. *Stručné dějiny křesťanství*. 1. vydání. Praha: VOLVOX GLOBATOR, 2009, s. 176-177.

³² ŠOLTÉSZ, Štěpán. *Dějiny křesťanské církve*. 4. vydání, Praha: Kalich, 1990, s. 84-85, 89-91.

³³ Tamtéž s. 122-123.

církev. Období 18. století přineslo kromě změněného pohledu na církev další významné změny. Větší tolerance katolíkům vůči evangelíkům byla stvrzena Tolerančním patentem, který byl vydán v roce 1781 rakouským císařem Josefem II. Neznamenal to však vyzdvihnutí evangelíkům na úroveň katolíkům. Evangelíci byli svázáni mnoha opatřeními a omezeními a katolickou společností pouze snášeni, nikoli uznáváni. Jejich situaci změnil až Protestantský patent z roku 1861 vydaný Františkem Josefem I., který teprve evangelíky zrovnoprávnil s katolíky.³⁴

Dvacáté století se neslo ve jménu válek. První světová válka trvala od roku 1914 do roku 1918. Na jedné straně stálo Rakousko - Uhersko a Německo, na druhé Francie, Velká Británie a Rusko. První světová válka vyvolala největší změny především v pravoslavné církvi v Rusku, která byla úzce spjata se starým režimem a po prohře carského Ruska byly rušeny kostely a oslabena moc církve. V Československu se v poválečném období zvýšila obliba evangelických církví.³⁵ Dokonce vzniklo hnutí nazývající se „Pryč od Říma“, kdy lidé opouštěli římskokatolickou církev. Důvodem bylo jejich pohoršení nad postojem církve před světovou válkou a během ní.

Po vzniku samostatného Československa došlo ke sjednocení českých evangelických církví. Stalo se tak na *Generálním sněmu českých evangeliků*, který se konal ve dnech 17. - 18. prosince 1918. Tak vznikla největší evangelická církev u nás. Za svůj symbol si zvolila kalich (odkaz na husitskou tradici) umístěný na Bibli (odkaz na bratrskou tradici). V roce 1920 vznikla nová církev nazvaná *Církev československá*, která se díky svým 750 000 členům zařadila mezi nejpočetnější nekatolické církve v Československu. Přesto nejvíce členů měla i nadále římskokatolická církev a tudíž si udržela svůj vliv.³⁶

³⁴ ŠOLTÉSZ, Štěpán. *Dějiny křesťanské církve*. 4. vydání, Praha: Kalich, 1990, s. 128-129, 132.

³⁵ Tamtéž s. 136-137.

³⁶ Dr. OTTER, Jiří; Dr. VESELÝ Josef. *První sjednocená církev v srdci Evropy, Českobratrská církev evangelická*, 1. vydání. Praha: Kalich, 1992, s. 51-52.

3 KŘESŤANSKÁ SYMBOLIKA

Slovo symbol pochází z řeckého slova *symbolon*, které znamená dohoda či znamení. Je to něco, co má svůj význam pouze v souvislosti s něčím jiným. Symbol evokuje myšlenku na věc, kterou zastupuje, ale sám o sobě nemá větší význam. Pokud chceme porozumět, co představuje, musíme znát podstatu věci, kterou vyjadřuje nebo nám daný znak musí interpretovat někdo, kdo mu rozumí. Za symbol lze tedy považovat téměř kterýkoli předmět, na kterém se lidé dohodnou. Důležitý je totiž především duchovní význam, který nese, než vnější podoba. Často převyšuje to, co zobrazuje. Zvláště patrné je to v náboženství. V křesťanství vyobrazení beránka, kotvy, ryby, kalichu či jiných znaků má mnohem hlubší význam než by se na první pohled mohlo znát. Avšak pouze pro lidi, kteří vědí, co si pod těmito symboly představit.

Porozumět znakům není v žádném případě tak jednoduché jako interpretovat písmo nebo mluvené slovo. Úskalí spočívá v jejich mnohoznačnosti. Každý si je může vyložit po svém a přidělit jim smysl, který ve skutečnosti nenesou. Není neobvyklé, že jeden symbol má dva či více významů nebo si dokonce protiřečí. V jedné kultuře určitý obraz vyjadřuje život, v druhé znázorňuje smrt.

Symboly vznikly v důsledku toho, že se lidé snažili vysvětlit a porozumět složitějším pravdám. Má pouze upozornit na věc, na kterou se máme soustředit, a neměl by na sebe strhávat přílišnou pozornost. Zprvu také zastávaly funkci písma.

V Bibli se symbolické vyjadřování objevuje především v Novém zákoně. Ve Starém zákoně je spíše chudší, a to kvůli obavě z toho, že by Izraelité uctívaly dané věci jako svá božstva a tím by porušovali přísný monoteismus. Přesto i zde nalzáme jisté symbolické náznaky, především prorocké odkazy na Ježíše Krista. Například v Jonášově příběhu. Jonáš strávil tři dny a noci v útrokách velryby, tak jako Ježíš odpočíval tři dny a tři noci v hrobě.³⁷ *“Hospodin však nastrojil velikou rybu, aby Jonáše pohltila. Jonáš byl v útrokách ryby tři dny a tři noci. I modlil se v útrokách ryby k Hospodinu, svému Bohu.”*³⁸ Starozákonní symbolika se stala námětem pro umělecká ztvárnění v křesťanských katakombách. Symboly byly používány hlavně v počátcích

³⁷ STUDENÝ, Jaroslav. *Křesťanské symboly*, Olomouc, 1992, s. 9-15.

³⁸ Bible, Jon 2, 1-2.

křesťanství a to proto, jelikož toto náboženství bylo zprvu zakázáno a nebyla jiná možnost, jak se viditelným způsobem přihlásit k Bohu, aniž by člověk riskoval život. Po uznání křesťanství ve 4. století se změnilo používání symbolů. Znaky, které se předtím vyskytovaly pouze v katakombách, se nyní ukázaly v celé své kráse a používaly se na štítech či křesťanských praporech.

V dnešní době často ani samotní věřící nechápou symboly, které jejich předchůdci používali v minulosti.³⁹ Kupříkladu kříž, který byl ještě v nedávné době považován za posvátný symbol křesťanství, můžeme dnes vidět jako ozdobu u mnoha lidí, kteří s křesťanstvím mají málo společného. Křesťanská symbolika se v nynější době stala komerční záležitostí a znak kříže nevidíme už pouze v kostelech či jiných místech spojených s křesťanskou vírou, ale i ve výlohách zlatnictví či na internetových stránkách oblíbeného stylu mladých lidí tzv. gothic stylu.

3.1 KŘÍŽ

V mnoha kulturách patří mezi základní symbol. Často představuje čtyři světové strany, ale i rovnodennost či slunovrat. V Africe vyjadřuje křížovatku, kde se střetávají cesty mrtvých a živých.⁴⁰ Ve starověkém Egyptě znázorňoval znamení života, v severogermánské oblasti představoval zbraň boha Thora a v Indii hákový kříž symbolizuje štěstí.

Kříž je dnes považován za nejzákladnější a nejtypičtější symbol křesťanství, avšak nebylo tomu vždy tak. Ve starověku tento symbol znázorňoval především mučící nástroj a vzbuzoval spíše pohoršení a potupu než naději.⁴¹ Sami křesťané se až do poloviny 2. století o Ježíšově ukřižování zmiňují jen zřídka. Změna v pojetí kříže nastala až s Pavlem z Tarsu, jehož názory se prosadily v církvi téměř až po třech stoletích.⁴² V roce 55 napsal Pavel Galatánům tato slova: *“Já však zanic nechci se*

³⁹ STUDENÝ, Jaroslav. *Křesťanské symboly*, Olomouc, 1992, s. 19-20.

⁴⁰ Tamtéž s. 141.

⁴¹ GRÜN, Anselm. *Kříž: teologický a duchovní význam symbolu naděje*, Kostelní Vydří: Karmeliánské nakladatelství, 1997. s. 7-8.

⁴² ZIEHR, Wilhelm. *Kříž: symbol, zobrazování, význam*. Kostelní Vydří: Karmeliánské nakladatelství, 1997. s. 34-35.

*chlubit ničím, leč křížem našeho Pána Ježíše Krista, jímž je pro mne svět ukřižován a já pro svět.*⁴³ O smrti ukřižováním se zmiňoval i Marcus Tullius Cicero, římský konzul, řečník a filozof. Vystupoval proti tomuto potupnému trestu smrti. Slova, která pronesl ve spojení s křížem, zněla takto: „*Pouhé slovo 'kříž' at' se vyhýbá (nomen ipsum crucis absit) nejen tělu římských občanů, nýbrž i jejich myšlenkám, očím a uším. Neboť nejen skutečné použití tohoto způsobu poprav, nýbrž také jeho podoba, vyhlídky na něj a dokonce i pouhá zmínka o něm není hodna římského občana a svobodného muže.*“⁴⁴

Každý člověk spojuje tento symbol se smrtí Ježíše Krista. Kolem jeho ukřižování panuje mnoho nejasností. Kupříkladu nevíme přesně, jak byl Ježíš ukřižován či jaký byl tvar kříže, na kterém zemřel. Dokonce ani Nový zákon nám neposkytuje žádné konkrétní informace. Hojně se využíval kupříkladu ondřejský ve tvaru písmene X nebo crux commisa, který měl tvar Písmene T. Nejvíce je však v představách o Ježíšově ukřižování znázorňován latinský, který má prodloužené svislé rameno. Kříž, na kterém Kristus zemřel, musel být podle zdrojů vysoký, jelikož římský voják Longinus probodl Ježíšovi bok na důkaz jeho smrti.⁴⁵

Existuje mnoho druhů, přičemž každý z nich má svoji symboliku. Řecký a latinský symbolizují Kristovo utrpení a atributy mučedníků, svatopetrský je obrácený latinský kříž (svatý Petr si nepřál být ukřižován stejně jako jeho Mistr, ale vzhůru nohama), egyptský znázorňoval život. Dále lze uvést kříž maltézský jako symbol maltéžského řádu, pravoslavný symbolizující Ježíše a dva zločince, kteří byli ukřižováni společně s ním, lotrinský, jako relikviář úlomku pravého kříže. Za zmínku stojí i jeruzalémský, koptský, papežský či skautský.⁴⁶ Dále svastika neboli kříž hákový, kříž dvojitý, kotvový, opětný, jetelový, liliový nebo vidlicový, který je také nazýván jako „strom života“, znázorňující vítězství nad smrtí.⁴⁷

⁴³ Ga 6, 14.

⁴⁴ ZIEHR, Wilhelm. *Kříž: symbol, zobrazování, význam*. Kostelní Vydří: Karmeliánské nakladatelství, 1997. s. 34, 36.

⁴⁵ Tamtéž, s. 44-45.

⁴⁶ LEMAÎTROVÁ, Nicole; QUINSONOVÁ, Marie-Thérèse; SOTOVÁ, Véronique. *Slovník křesťanské kultury*. Praha: Garamond, 2002, s. 195.

⁴⁷ STUDENÝ, Jaroslav. *Křesťanské symboly*. Olomouc, 1992. s. 148-151.

Kříž se stal atributem mnoha světců. Pokud se tento symbol vyskytuje s květy, jde o atribut Antonína Paduánského, s kalichem symbolizuje Bonaventuru, se svitkem proroka Jeremiáše, s lilií Kateřinu Sienskou a mnoho dalších, kteří mají za atribut tento znak.⁴⁸

V umění se vyskytuje motiv kříže a ukřižování od 3. století. Důkazem jsou kresby vyryté do omítky, pocházející z Říma. Ukazují na ironické smýšlení o Kristu, jelikož na nich můžeme vidět Ukřižovaného, který má oslí hlavu a člověka, který k Ukřižovanému vzhlíží. Výjev se vysmíval židům, že uctívají osla, který se nechal ukřižovat.⁴⁹

Změna v symbolice nastala v době, kdy bylo křesťanství ustanoveno jako státní náboženství. Církev si sama začala určovat podmínky zobrazování. Na šestém koncilu z roku 680 například zakázala vyobrazení Krista jako beránka, kterému z prsou teče krev, motiv oblíbený v 5. století. Ježíš měl být vyobrazen jako ukřižovaný člověk, nikoliv jako ukřižovaný beránek.⁵⁰ Další slavné zobrazení kříže se vyskytuje na dveřích S. Sabiny v Římě, pocházející z 6. století. Výjev ukazuje ukřižovaného Krista mezi dvěma zloději. Florentský dřevořez z roku 1491 představuje kříž obklopený hvězdami, na němž se modlí dvanáct věřících. Symbolické zobrazování tohoto znaku lze vidět na fresce v S. Maria Antiqua v Římě.⁵¹ Když křesťané překonali ponižující myšlenku ukřižování a přestali brát kříž jako něco hanebného, začal se tento symbol objevovat téměř všude. Vyskytoval se na prahu domů a chrámů, věřící lidé ho nosili na krku, byly jím zdobeny šaty, mince, kalichy i klíče. Hojné využívání kříže dalo příležitost řemeslníkům, především řezbářům, sochařům a zlatníkům.⁵² Mimo jiné byl i oblíbeným symbolem různých bratrství či rytířských řádů. Svým tvarem zasáhl i do architektury, jelikož z něj vycházel chrámový půdorys.⁵³

⁴⁸ HALL, James. *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*. Praha: Mladá fronta, 1991. s. 239.

⁴⁹ STUDENÝ, Jaroslav. *Křesťanské symboly*. Olomouc, 1992. s. 142.

⁵⁰ ZIEHR, Wilhelm. *Kříž, symbol, zobrazování, význam*. Kostelní Vydří: Karmeliánské nakladatelství, 1997. s.81, 142.

⁵¹ HEINZ-MOHR, Gerd. *Lexikon symbolů: obrazy a znaky křesťanského umění*. Praha: VOLVOX GLOBATOR, 1999. s. 122.

⁵² STUDENÝ, Jaroslav. *Křesťanské symboly*. Olomouc, 1992. s. 143.

⁵³ HALL, James. *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*. Praha: Mladá fronta, 1991. s. 238.

Zpodobňování ukřižovaného Krista a kříže se výrazně měnilo v průběhu dějin. Románští umělci ztvárňovali Ježíše s božskou důstojností, kterou nemohla otrástit ani ponižující smrt ukřižováním. V gotice si umělci zaměřovali na vyjádření soucitu a objevovala se zde Kristova lidská přirozenost a bolest. Renesanční umění chtělo podtrhnout božství Krista jeho dokonalým svalnatým tělem.⁵⁴ Objevovaly se také nové variace křížů. Ve 12. století se tak ze „stromu života“ stal kříž větrový, v pozdní gotice se zase vyskytnul vidlicový. Chápání znaku se výrazně změnilo především po období renesance a reformace. Významnou roli měl reformátor Martin Luther. Ten považoval kříž za jedinou jistotu spásy a vykoupení.⁵⁵

3.2 RYBA

Stejně jako kříž i tento symbol má své kořeny dávno před křesťanskou vírou. Objevuje se už v předřímských a orientálních společnostech. Nalézáme jej v Indii, u Etrusků a Chaldeů. Dále v Egyptě, kde byla ryba spojena se zlem a neštěstím, ale zároveň některé druhy ryb byly uctívány jako posvátné, naopak pohanská antika v ní viděla symbol štěstí.

V křesťanství se symbol ryby objevuje vcelku brzy. Zpočátku zřejmě poukazovala na křest vodou, kde je Kristus znázorňován jako velká ryba a ti, kdo byli pokřtěni, jako ryby malé. Tertullián (160 – 230) ve svém pojednání *O křtu* říká: *“My jsme rybičky podle naší ryby Ježíše Krista. Ve vodě se rodíme, jen když zůstaneme ve vodě, dostane se nám spásy”*⁵⁶ V řečtině se ryba nazývá *ichthys*, a to je také jeden z důvodů, proč byla ryba symbolem křesťanství. Slovo *ichthys* je tvořeno z počátečních iniciál řeckých slov *Iesous Christos Theou Hyios Soter* (*Ježíš Kristus, Syn Boží, Spasitel*).

Nejčastěji se symbol ryby vyskytoval v období od konce 1. století až do poloviny 4. století. Ryba je významná i tím, že ji Ježíš Kristus jedl se svými učedníky po té, co vstal z mrtvých. Tato skutečnost se stala důležitou pro zobrazování poslední večeře Páně. Až do 9. století byla poslední večeře Páně symbolizována rybou na misce

⁵⁴ STUDENÝ, Jaroslav. *Křesťanské symboly*. Olomouc, 1992. s. 145.

⁵⁵ HEINZ-MOHR, Gerd. *Lexikon symbolů*. Praha: VOLVOX GLOBATOR, 1999. s. 150, 152.

⁵⁶ STUDENÝ, Jaroslav. *Křesťanské symboly*. Olomouc, 1992. s. 258-259.

umístěnou vedle chleba a vína. Ryba se vyskytovala na různých brožích, přívěscích, oděvech, lampách.⁵⁷ Objevovala se i na různých mozaikách či reliéfech (*baptisterium S. Giovanni in Fonte, Neapol, S. Apollinare Nuovo, Ravenna*). V katakombách se malby inspirované rybami objevovaly od 2. století. Ztvárňován byl i příběh Tobiáše a archanděla Rafaela, kteří žlučí ulovené velké ryby vrátili zrak Tobiášovu otci. Tento výjev se objevuje například na severním portálu katedrály v Chartres a v dílech mnoha umělců.⁵⁸

Ryba je často zmiňována i v Novém zákoně. Evangelium podle Lukáše říká: *“Když přestal mluvit, řekl Šimonovi: ‚Zajed’ na hlubinu a spust’te své sítě k lovu!’ Šimon mu odpověděl: ‚Mistře, namáhali jsme se celou noc a nic jsme nechytili. Ale na tvé slovo spustím sítě.’ Když to učinili, zahrnuli veliké množství ryb, až se jim sítě trhaly. Dali znamení svým společníkům na druhé lodi, aby jim přišli na pomoc. Oni přijeli a naplnili rybami obě lodi, že se až potápěli.”*⁵⁹ Tak, jako jsou ryby chyceny do sítí, tak je člověk „chycen“ k víře, o čemž vypovídá verš opět z Lukášova evangelia, *“Ježíš řekl Šimonovi: ‚Neboj se, od této chvíle budeš lovit lidi’”*⁶⁰. Symbol ryby se vyskytoval už ve Starém zákoně. Dokládá to například kniha Kazatel, kde se praví, *“Vždyť člověk ani nezná svůj čas. Je jako ryby, které se chytají do zlé sítě.”*⁶¹ Nejznámějším starozákonním příběhem, ve kterém figuruje ryba, je příběh o Jonášovi, kterého spolkla velká ryba a on v jejím břiše strávil tři dny a tři noci. *“Hospodin však nastrojil velikou rybu, aby Jonáše pohltila. Jonáš byl v útrobach ryby tři dny a tři noci. I modlil se v útrobach ryby k Hospodinu, svému Bohu.”*⁶² Zde se opět shledáváme s určitou spojitostí s Ježíšem Kristem. Jonáš byl tři dny pohřben v útrobach ryby a pak se dostal ven. Ježíš vstal z mrtvých také až po třech dnech.⁶³

Ryba je atributem Brendana, zakladatele kláštera Clonfert. Ten je zobrazován s rybou v ruce, nebo jak slouží mši na velrybě (poukázání na příběh, který vypráví, jak s

⁵⁷ STUDENÝ, Jaroslav. *Křesťanské symboly*. Olomouc, 1992. s. 260-261.

⁵⁸ HEINZ-MOHR, Gerd. *Lexikon symbolů*. Praha: VOLVOX GLOBATOR, 1999. s. 226-227.

⁵⁹ Lk 5, 4-7.

⁶⁰ Lk 5, 10.

⁶¹ Kaz 9, 12.

⁶² Jon 2, 1-2.

⁶³ BIEDERMANN, Hans. *Lexikon symbolů*. Praha: Pavel Dobrovský-BETA, 2008. s. 302.

námořníky přistál na hřbetě velryby v domnění, že objevili ostrov blažených). Další, ke kterému se vztahuje znak ryby, je apoštol Šimon Petr. Ryba ho znázorňuje z toho důvodu, že byl povoláním rybář a Ježíš ho určil rybářem lidí. Jeho bratr Ondřej je také charakterizován rybou nebo rybářskou sítí. Je označován za patrona rybářů a prodavačů ryb.⁶⁴ Zajímavou postavou ve spojitosti se symbolem ryby je Antonín Paduánský, který měl údajně rybám kázat, tudíž je samozřejmé, že budou jeho atributem. Tento symbol souvisí i s biskupem Zenonem, kterému ryba visí na berli.⁶⁵

Symbol ryby byl hojně využíván až do 4. století. Pak jeho oblíbenost začala upadat a to proto, jelikož po 4. století se křesťanská víra nemusela skrývat a tento tajemný symbol byl nahrazen jinými, lépe čitelnými a jasnými křesťanskými znaky.⁶⁶

3.3 HOLUBICE

Holubice byla známým symbolem užívaným v mnoha kulturách. Předoaasijské kultury ji dávaly do spojení s bohyní Ištar (bohyně úrody), pro Indy představovala tmavá holubička neštěstí a smrt a naopak třeba v islámu je holubice považována za posvátného ptáka. V řecko-římské mytologii patřil symbol holubičky bohyni Afrodité.⁶⁷ Řekové ji ctili už od 4. století př. n. l. Měly vliv i na zřizování věštíren, kupříkladu kněžky v Dodóně byly nazývány *peleiady*, což lze přeložit jako holubice. Spojitost s holubicí mělo i založení Amonovy věštírny v oáze Síva. Egypťané a Číňané je používali k posílání zpráv, jelikož vyzorovali jejich talent nalézt své hnízdo. Staří Římané zase brali holoubata jako pochoutku a to i přesto, že holubi představovali posvátného ptáka bohyně Venuše. Předpokládali, že jejich maso má léčivé účinky.

Křesťané v ní zpočátku viděli symbol necudnosti, ale později ji převzali jako znak Ducha svatého. V Písmě svatém se holubice objevuje už ve Starém zákoně, kde se popisuje oblíbenost holoubat jako obětních zvířat chudých lidí.⁶⁸ Objevuje se zde i v

⁶⁴ RULÍŠEK, Hynek, VESELÝ, Josef, *Postavy, atributy, symboly: slovník křesťanské ikonografie*. Hluboká nad Vltavou: Alšova jihočeská galerie, 2005. písmeno b, p, o.

⁶⁵ HALL, James. *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*. Praha: Mladá fronta, 1991. s. 391.

⁶⁶ STUDENÝ, Jaroslav. *Křesťanské symboly*. Olomouc, 1992. s. 260.

⁶⁷ Tamtéž, s. 86.

⁶⁸ BIEDERMANN, Hans. *Lexikon symbolů*. Praha: Pavel Dobrovský-BETA, 2008. s. 99-100.

souvislosti s potopou, kdy Noe postupně vypustil tři holubice. V Bibli je událost popisována těmito slovy: *“Pak vypustil holubici, kterou měl u sebe, aby viděl, zda vody z povrchu země ustoupily. Holubice však nenalezla místečka, kde by její noha mohla spočinout, a vrátila se k němu do archy, neboť vody dosud pokrývaly povrch celé země. Čekal ještě dalších sedm dní a znovu vypustil holubici z archy. A holubice k němu v době večerní přilétla, a hle, měla v zobáčku čerstvý olivový listek. Čekal ještě dalších sedm dní a opět vypustil holubici; už se však k němu zpátky nevrátila.”*⁶⁹ Bylo to znamení Božího usmíření, a proto je holubice s olivovou ratolestí v zobáčku pokládána za symbol míru. Dále ji charakterizují slova jako nevinnost, prostota, čistota a hlavně Duch svatý, jenž se u Jordánu při Ježíšově křtu objevil právě v podobě holubice.⁷⁰ O stejném vypovídá verš z Matoušova a Markova evangelia. *“Když byl Ježíš pokřtěn, hned vystoupil z vody, a hle, otevřela se nebesa a spatřil Ducha Božího, jak sestupuje jako holubice a přichází na něho;”*⁷¹ respektive *“Vtom, jak vystupoval z vody, uviděl nebesa otevřená a Ducha, který jako holubice sestupuje na něj.”*⁷²

Holubice představuje i znak pokřtěného člověka a lidské duše. Na řeckých hrobech i v katakombálních malbách ztělesňuje duše zemřelých. Starokřesťanští umělci využívali hojně symbol holubice, ale každý v jiném kontextu, proto je potřeba určovat její význam vzhledem k prostředí, kde se vyskytuje. V křestních výjevech ztělesňuje Ducha svatého, v biblických scénách představuje záchranný Boží zásah (například při potopě, obětování Izáka aj.), v katakombách Commodilly reprezentuje dvanáct holubiček a jedna s nimbem dvanáct apoštolů a Ježíše Krista. V 16. století byla holubička ztvárňována s lidskou hlavou, což skrývalo myšlenku, že Duch svatý se na zemi může objevovat prostřednictvím lidí.⁷³

⁶⁹ Gn 8, 8-12.

⁷⁰ STUDENÝ, Jaroslav. *Křesťanské symboly*. Olomouc, 1992. s. 87.

⁷¹ Mt 3, 16.

⁷² Mk 1, 10.

⁷³ STUDENÝ, Jaroslav. *Křesťanské symboly*. Olomouc, 1992. s. 88.

Znázorňuje i symbol ženství a mateřství a je zasvěcena královnám nebes. V Číně se spojuje s dlouhověkostí a věrností, v Egyptě značí nevinnost, v Japonsku pak dlouhověkost. Dvě holubice představují manželskou lásku. Bílá holubička symbolizuje spasenou duši a je protikladem od černého krkavce, který ztvárňuje hřích.⁷⁴

Představuje atribut mnoha významných lidí. Kupříkladu sedí na rameni Severa z Ravenny, spojitost má i s Terezií z Ávily, s Basilem Velikým, s Řehořem Velikým, Tomášem Akvinským a Kateřinou Alexandrijskou.⁷⁵ Pokud má holubice v zobáku ampulku poukazuje to na Remigia, jestliže sedí na ratolesti pak na Josefa, manžela Panny Marie.⁷⁶

Umělecká vyobrazení s holubicí se nacházejí po celém světě. Nalezneme je například v Katedrále St. Denis, katedrále v Chartres, na mozaice v S. Vitale v Ravenně, Klosterneuburgu u Vídně, Daphni u Athén, v S. Marcu v Benátkách, katedrále v Le Mans, katedrále Manresa ve Španělsku, S. Marii Maggiore v Římě, Vyšším Brodě a jiných.⁷⁷ Sedm holubic rozmístěných kolem Krista či Panny Marie představuje sedm darů Ducha svatého, které jsou v Bibli nadepsány jako *Sapientia, Intellectus, konsilium, fortitudo, scientia, pientas a timor*. Takové zobrazení bylo typické na gotickém barevném sklu.⁷⁸

3.4 KOTVA

Ve starověku představovala symbol mořských bohů. Znázorňovala oporu, pomoc, bezpečí a také znak naděje, vyskytující se často na náhrobních deskách námořníků z předkřesťanského období.⁷⁹ Řadí se mezi nejstarší křesťanské symboly, což ukazuje její hojný výskyt v katakombách. Křesťanským znakem se stala z toho důvodu, že její tvar lze přirovnat k tvaru kříže, který zobrazuje víru. Kotvou bylo znázorňováno i Boží království, jako přístav spásy, kterého dosáhnou věřící po smrti.

⁷⁴ COOPEROVÁ, J. C.. *Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů*. Praha: Mladá fronta, 1999. s. 53.

⁷⁵ HEINZ-MOHR, Gerd. *Lexikon symbolů*. Praha: VOLVOX GLOBATOR, 1999. s. 66.

⁷⁶ HALL, James. *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*. Praha: Mladá fronta, 1991. s. 163.

⁷⁷ HEINZ-MOHR, Gerd. *Lexikon symbolů*. Praha: VOLVOX GLOBATOR, 1999. s. 67.

⁷⁸ HALL, James. *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*. Praha: Mladá fronta, 1991. s. 163.

⁷⁹ BIEDERMANN, Hans. *Lexikon symbolů*. Praha: Pavel Dobrovský-BETA, 2008. s. 158.

Vyskytovala se společně s jinými křesťanskými symboly, jako byla ryba, ztělesňující Krista, s palmami, které představovaly mesiánské království či s holubičkami, které znázorňovaly duše zemřelých.

První tvar křesťanské kotvy vypadal jako klasická námořní kotva, která se skládala z kůlu a dvou ramen. Tvar kotvy se příliš neměnil, jelikož křesťanské myšlení nerado měnilo své vžitě konvence. Až později začínala mít tvar kříže či trojzubce. Oblíbenost symbolu kotvy byla především v dobách, kdy křesťanství představovalo zakázané náboženství a nebylo možné víru znázorňovat přímo znakem kříže. Křesťané problém vyřešili tak, že k prostřednímu kůlu kotvy doplnili příčné břevno. Tento tvar zdánlivě připomínal kříž. Po zrovnoprávnění křesťanství s ostatními náboženstvími císařem Konstantinem v roce 313 už nebylo nutné skrývat svoji víru, a tak symbol kotvy ztratil na popularitě.⁸⁰

Je atributem svatého Klementa Římského, který byl vhozen do moře s kotvou okolo krku. Dále se spojuje s Mikulášem Myrským, patronem námořníků, Placidem, patronem utonulých, či Janem Nepomuckým, který je nejznámější český světec.⁸¹

3.5 KALICH

Ve světské symbolice představuje přátelství a spojenectví. V biblickém kontextu znamená buď pohár hněvu, který poukazuje na Boží soud nebo kalich požehnání značící Boží přízeň.⁸² Charakterizují ho slova jako otevřený, ženský tvar, nesmrtelnost, hojnost. Otočený kalich znázorňuje prázdnotu. Symbol kalichu se vyskytuje v mnoha náboženstvích avšak s odlišným významem. V hinduismu čtyři obětní poháry véd reprezentují čtyři řeky ráje, které utvářejí kříž pozemského světa (roční doby, čtyři živly apod.).⁸³ V Japonsku značí věrnost. V islámu se znázorňuje jako symbol srdce.

V křesťanské tradici však kalich poukazuje na eucharistický obřad a na krev Kristovu symbolizující věčnou spásu. Pohár, z kterého pil Ježíš při poslední večeři, se

⁸⁰ STUDENÝ, Jaroslav. *Křesťanské symboly*. Olomouc, 1992. s. 127-129.

⁸¹ RULÍŠEK, Hynek. *Postavy, atributy, symboly*. Hluboká nad Vltavou: Alšova jihočeská galerie, 2005. písmeno k, m, p, j.

⁸² STUDENÝ, Jaroslav. *Křesťanské symboly*. Olomouc, 1992. s. 232-233.

⁸³ COOPEROVÁ, J. C.. *Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů*. Praha: Mladá fronta, 1999. s. 144.

nazývá svatý grál.⁸⁴ V Bibli lze najít verš o kalichu ve spojitosti s Poslední večeří: „*Pak vzal kalich, vzdal díky, podal jim ho a pili z něho všichni.*“⁸⁵

V průběhu dějin se mnoho rytířů snažilo najít tento pohár. Vzhledem k tomu, že kalich představuje ženský symbol, je spojován s mateřským prsem, který, stejně jako pohár, poskytuje vyživující nápoj. Vyskytuje se i jako znak mateřského lůna, jelikož obojí něco uchovávají a skrývají. V křesťanství se o poháru zmiňuje sám Ježíš a to jako o poháru utrpení, který jej čeká v zahradě Getsemanské.⁸⁶ Ježíšovu zmínku o kalichu nalezneme v Matoušově evangeliu: „*Poodešel od nich, padl tváří k zemi a modlil se: ,Otče můj, je-li možné, ať mne mine tento kalich; avšak ne jak já chci, ale jak ty chceš.*“⁸⁷

Dříve nebyly speciální kalichy pro přijímání jako dnes. Pohár se na eucharistii začal používat pouze proto, že to byl předmět denní potřeby. Vyráběly se z různých materiálů jako ze zlata, bronzu, stříbra a skla. Symbol kalicha často doplňoval náhrobní nápisy, vyskytoval se na lampách či sarkofázích. V souvislosti s eucharistií je spjato mnoho drahocenných pohárů. Už Konstantin Veliký obdarovával církve vzácnými kalichy. V 8. -9. století dostávaly chrámy tak velké kalichy, že bylo obtížné s nimi pohybovat. Mezi nejskvostnější zachovalé poháry patří *kalich z Gourdonu (6. století), kalich Tassilův z Kremsmünsteru (8. století), vatikánský kalich (přelom 6. a 7. století), kalich z Amiens (5. století), kalich ze Zamonu (6. století), kalich petrohradský (přelom 7. a 8. století) a jiné.*⁸⁸

Kalich se stal atributem Eligia, což byl řemeslník a později biskup v Noyonu a Tournai. Představuje patrona kovářů a všech, co vyrábí věci z kovů.⁸⁹ Jestliže se vyskytuje kalich s hadem uvnitř, pak se jedná o atribut Jana Evangelisty, pokud je uvnitř pavouk, znázorňuje Norberta. Zobrazený kalich s hostií představuje Barboru.⁹⁰

⁸⁴ BECKER, Udo. *Slovník symbolů*. Praha: Portál, s. r. o., 2002. s. 223.

⁸⁵ Mk 14,23.

⁸⁶ BECKER, Udo. *Slovník symbolů*. Praha: Portál, s. r. o., 2002. s. 224.

⁸⁷ Mt 26, 39.

⁸⁸ HEINZ-MOHR, Gerd. *Lexikon symbolů*. Praha: VOLVOX GLOBATOR, 1999. s. 92-93.

⁸⁹ ATTWATER, Donald. *Slovník symbolů*. Rudná u Prahy, 1993, s. 113.

⁹⁰ HALL, James. *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*. Praha: Mladá fronta, 1991. s. 211.

3.6 BERÁNEK

Představuje čistotu a nevinnost. Právě proto toto zvíře často figurovalo při obětních obřadech v mnoha kulturách. V křesťanském kontextu má beránek více významů. V prvním případě znázorňuje věřícího člověka, který se stejně jako ovce, podvolí svému pastýři a nechá se vést správným směrem. Pastýřem je Bůh, jemuž se lidé ochotně podřizují. V druhém případě symbol beránka zobrazuje Ježíše Krista, který přinesl oběť pro celé lidstvo.⁹¹ V Bibli stojí: „*Druhého dne spatřil Jan Ježíše, jak jde k němu, a řekl: „Hle, beránek Boží, který snímá hříchy světa.“*“⁹² Bible se ke spojitosti mezi Kristem a beránkem vyjadřuje často, zmínku nalezneme u svatého Pavla či Petra a evangelium podle Jana zpodobňuje Ježíše Krista s beránkem asi třicetkrát.

Ve starokřesťanském umění, hlavně v katakombách, se beránek občas objevuje se symbolem kříže nebo kotvy. V tomto případě značí spasení křesťana po smrti díky Kristovi. Zpočátku byl beránek znázorňován ve vztahu k biblické události obětování Izáka. Později se začala Abraháмова oběť v podobě beránka porovnávat s obětí, kterou přinesl Ježíš. V důsledku toho se v uměleckém ztvárnění kalvarské události začal na obrazech u paty kříže objevovat beránek.

Lze se setkat i s beránkem se stádem ovcí a mladými beránky. Symbolizuje se vztah Krista jako beránka, který vede své stádo, tedy věřící křesťany. Mladí beránci představují nově pokřtěné lidi. Později umělci k beránkovi doplňují kříž či Kristův monogram, aby bylo zřejmé, že jde o Ježíše Krista.⁹³

Nejranější zobrazení beránka se objevovalo v římských katakombách *S. Callisto* a *S. Nereo ed Achille*. V románské době byl ztvárňován klečící beránek s křížovým nimbem. Tyto románské výjevy nalezneme ve Španělsku, Francii a Švýcarsku. Dále se s beránkem můžeme setkat na sarkofázích v Ravenně, na fragmentu ciboria z *katedrály S. Marco v Benátkách*, na *sarkofágu Junia Bassa*. Vyobrazení beránka se nacházejí v mnoha francouzských katedrálách jako je *katedrála v Chartres* či *St. Chapelle*. Zákaz zpodobňování Krista jako beránka byl vydán koncilem, konaným v Trullo.⁹⁴

⁹¹ STUDENÝ, Jaroslav. *Křesťanské symboly*. Olomouc, 1992. s. 38.

⁹² Jn 1, 29.

⁹³ STUDENÝ, Jaroslav. *Křesťanské symboly*. Olomouc, 1992. s. 38-39.

⁹⁴ HEINZ-MOHR, Gerd. *Lexikon symbolů*. Praha: VOLVOX GLOBATOR, 1999. s. 32-33.

V dnešní společnosti pokud proneseme spojení křesťanské symboly, málokdo by kromě kříže dokázal vyjmenovat další. Nelze jednoznačně říct, čím je to způsobené. V první řadě určitě tím, že křesťanství pomalu ustupuje do pozadí, jelikož lidé nemají potřebu, aby s nimi neustále někdo byl, nepotřebují nikoho prosit o radu či pomoc. Svět se stal chaotickým místem, kde nesamostatný člověk, který by se spoléhal na někoho jiného než na sebe, nemůže přežít.

Spojení hřbitovů a křesťanské symboliky má zvláštní povahu. Bylo možné a třeba i logičtější umístit křesťanskou symboliku do kostelů či katedrál, kde se přímo nabízí. To by však bylo uskutečnitelné především v době středověku, kdy křesťanství slavilo úspěch a nacházelo se na svém vrcholu. V té době by se honosnost a pompéznost křesťanských znaků mohla vystavovat na obdiv. Avšak dnes, kdy většina náboženství upadá do zapomnění, nebylo by to zřejmě šťastné rozhodnutí.

Zvolit symboliku křesťanských hřbitovů je dnes mnohem významnější než symbolika v kostelích. Hřbitov je považován za místo smrti, posledního odpočinku a za místo vzpomínek i zapominání. Právě proto se výborně hodí ke spojení s křesťanstvím. I ono je dnes už spíše jakýmsi přežitkem, který pomalu ale jistě spěje k zapomnění a zániku. Je to tradice, která se předává z generace na generaci, ale která už ztrácí intenzitu. Funerální symbolika v podobě soch či plastik, které byly dřív silně spjaty s křesťanským myšlením, jsou dnes jen zvykem a zakořeněním myšlením, že to tak prostě je. Pro nevěřícího člověka je kříž pouze znamením smrti. Zřejmě v něm nevidí naději či odkaz na kalvářskou událost. Stejně tak kupříkladu s holubicemi, které dnes zdobí mnoho náhrobků. Lidé je nechají na pomník udělat pouze proto, jelikož tam byly i dřív. Vidí v nich snad Ducha svatého? Možná tak symbol lidské duše, který sice opravdu znázorňují, ale hlavní význam to není.

Lidé nemají potřebu hledat v těchto symbolech hlubší význam. Nevede je k tomu strach z Boha, jak tomu bylo dříve. Zvláště v našem státu, který se nachází na vrcholu mezi nejméně věřícími zeměmi.

4 SYMBOLY NA KŘEŠŤANSKÝCH HŘBITOVECH

4.1 POHŘBÍVÁNÍ A SMRT

Otázka smrti se řešila už od biblického stvoření světa. Smrt byla trestem za to, že první lidé, Adam a Eva, neuposlechli boží příkázání a okusili jablko ze stromu poznání.⁹⁵

Jednotlivé kultury a společnosti chápaly konec života individuálním způsobem. Křesťanská tradice věřila, že smrt je důsledkem hříchu a že ji Kristus porazil svým zmrtvýchvstáním. Východní nauky, které zastávají reinkarnaci, berou skon jako součást opakujícího se životního cyklu.⁹⁶

Se smrtí bezesporu souvisí i problematika, jak naložit s těly zemřelých. Způsoby pohřbívání mrtvých se měnily v průběhu dějin. Vliv na způsob pohřbívání měly klimatické podmínky, kulturní zvyky dané civilizace, status zemřelého ve společnosti a v neposlední řadě hrálo roli i náboženství.⁹⁷ Nejstarší důkazy o pohřbech jsou zaznamenány už v pravěku. Vyvíjely se různé způsoby pohřbívání. Mohylové hroby střední doby bronzové, pohřbívání žehem z mladší doby bronzové či hrobky v podobě egyptských pyramid.⁹⁸ Ve 2. století n. l. začali Římané zemřelé pochovávat do katakomb. Tento rituál od nich převzali raní křesťané.⁹⁹

V českých zemích se rozšířil styl pohřbívání, kdy byl zemřelý do země ukládán ve vodorovné poloze s překříženýma rukama na prsou. Tělo bylo zabaleno v plátně a od 15. století existovaly i rakve.¹⁰⁰

S příchodem křesťanství se upouštělo od pohřbívání žehem, jelikož křesťanská tradice věřila na zmrtvýchvstání a posmrtný život, tudíž nebylo možné spálení těla.

⁹⁵ DAVIES, J. Douglas. *Stručné dějiny smrti*. Praha: VOLVOX GLOBATOR, 2007. s. 10.

⁹⁶ Tamtéž, s. 13-14.

⁹⁷ PLÁČEK, Jan. *Sto let Českých Budějovic v zrcadle městského hřbitova*. (Diplomová práce) České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity, 2003. s. 11.

⁹⁸ KOVAŘÍK, Petr. *Klíč k pražským hřbitovům*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. s. 8-9.

⁹⁹ PLÁČEK, Jan. *Sto let Českých Budějovic v zrcadle městského hřbitova*. (Diplomová práce) České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity, 2003. s. 12.

¹⁰⁰ KOVÁŘ, Daniel. *Budějovické hřbitovy*. České Budějovice, 2001. s. 7.

Pohřby žehem chtěl vymístit Karel Veliký. Každý, kdo by vykonal pohřeb žehem, měl být odsouzen k trestu smrti. Jediným zákonem povoleným způsobem pochovávání bylo uložení těla do země.¹⁰¹ Tato zásada přetrvávala prakticky až do konce 19. století, kdy se kremace stala přijatelná. Přesto i nadále převládalo ukládání zemřelých do země.¹⁰²

Duchovenstvo, králové a šlechta byli pohřbíváni rovnou v kostele nebo v ambitu, ale také do hrobek pod dlažbou. Ostatní obyvatelé pak v těsné blízkosti kostela.¹⁰³ Problém nastal v okamžiku, kdy byla posvěcená půda u kostela zaplněna. Řešilo se to pohřbíváním do nejstarších hrobů. Kosterní ostatky, které přitom našly, byly uschovány do kostnice. Podobná pravidla platila i v českých zemích. Místu okolo kostela, kam se pochovávali zemřelí, se zprvu neříkalo hřbitov, ale pohřební zahrada, jelikož tam byla pouze zeleň a žádné náhrobky.

Ti, co spáchali nějaký zločin a lidé vykonávající zaměstnání, které tehdejší společnost neuznávala, neměli právo odpočívat v posvátné půdě u kostela a byli pohřbíváni mimo tuto oblast za zdmi hřbitova. Obdobná situace nastala při morových epidemiích, kdy se těla umísťovala na morové hřbitovy daleko za městem, aby se zabránilo dalšímu šíření nemoci. Od 15. století se hromadné hroby využívaly nejen k pohřbívání obětí moru, ale také k pochovávání chudých lidí. Někdy se nakládalo s těly zemřelých velice neuctivě.¹⁰⁴ Hromadné hroby se pak hojně využívaly i v obou světových válkách.¹⁰⁵

Zakládání hřbitovů za městem započalo už v osvícenství, kdy si začali uvědomovat hygienické důsledky pohřbívání uvnitř města. Plně se rozšířilo v době novověku, v té době se zvedl počet obyvatel, a kapacita plochy v blízkosti kostela byla nedostačující.¹⁰⁶ Inovaci v pohřbívání přinesl císař Josef II. Uvědomoval si problémy,

¹⁰¹ PLAČEK, Jan. *Sto let Českých Budějovic v zrcadle městského hřbitova*. (Diplomová práce) České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity, 2003. s. 12.

¹⁰² DAVIES, J. Douglas. *Stručné dějiny smrti*. Praha: VOLVOX GLOBATOR, 2007. s. 68.

¹⁰³ KOVAŘÍK, Petr. *Klíč k pražským hřbitovům*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. s. 14.

¹⁰⁴ PLAČEK, Jan. *Sto let Českých Budějovic v zrcadle městského hřbitova*. (Diplomová práce) České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity, 2003 12 - 15.

¹⁰⁵ DAVIES, J. Douglas. *Stručné dějiny smrti*. Praha: VOLVOX GLOBATOR, 2007. s. 68.

¹⁰⁶ PLAČEK, Jan. *Sto let Českých Budějovic v zrcadle městského hřbitova*. (Diplomová práce) České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity, 2003. s. 15.

kteře přinášely hřbitovy uprostřed města. Svými nařizeními zakázal pochovávání nebožtíků ve městech a uvnitř kostelů.¹⁰⁷ Dále upřesňoval taková pravidla jako hloubka hrobů, vzájemná vzdálenost, zasypaní hrobní jámy bezprostředně po tom, co je do ní pochován zemřelý a stanovil také čas, jak dlouho nesmí být hrob otevřen.¹⁰⁸

V dějinách byl pohled na smrt různý. Ve středověku smrt znamenala vysvobození z ubohého pozemského života a začátek posmrtného bytí. V té době hroby nebyly označovány. Tento zvyk se uchytil, až když se změnil názor na vnímání smrti a pozůstali na mrtvé nezapomínali. Hroby se začaly osazovat náhrobky. V polovině 19. století už byl pohled na smrt naprosto odlišný od středověké koncepce. Ve středověku byla smrt přijímána jako součást života a začátek něčeho nového. Dnes je braná jako něco tajemného, konečného, jako něco o čem je lepší raději nemluvit.¹⁰⁹

Zajímavý je i vývoj ve vnímání hřbitova. V řecké a římské tradici byl hřbitov označován jako místo spánku mrtvých. Touto myšlenkou se později inspirovalo křesťanství. Dříve se na hřbitovech pořádaly trhy, oslavy a dokonce na hřbitovech lidé tančili. V období válek působily i jako útočiště. Středověký a novověký člověk nepovažoval hřbitov za izolované místo klidu a odpočinku jako je tomu dnes. V dnešní době pokud by někdo na hřbitově konal takové věci, jaké se tam prováděly ve středověku, tak by to bylo společensky nepřijatelné. Středověk měl však zase jiné záporý oproti dnešní době. Za jeden z nich lze považovat to, že na křesťanském hřbitově nesměl být pohřben nepokřtěný člověk, jinak by došlo k znesvěcení hřbitova. Zákaz byl vydán hlavně kvůli čerstvě narozeným dětem, které rodiče nestihli nechat pokřtít, a proti dětem, které zemřely ještě před narozením. Další pravidlo říkalo, že lze pochovat pouze pravé křesťany, kteří se za svého života neodchýlili od víry.¹¹⁰ Tato nařizení se projevovala ještě v nedávné době, a to na přelomu 19. a 20. století. Vypovídá o tom snaha katolické církve o to, aby na českobudějovickém hřbitově svaté Otýlie byla

¹⁰⁷ KOVAŘÍK, Petr. *Klíč k pražským hřbitovům*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. s. 16-17.

¹⁰⁸ KOVÁŘ, Daniel. *Budějovické hřbitovy*. České Budějovice, 2001. s. 7.

¹⁰⁹ PLAČEK, Jan. *Sto let Českých Budějovic v zrcadle městského hřbitova*. (Diplomová práce) České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity, 2003. s. 23-24.

¹¹⁰ OHLER, Norbert. *Umírání a smrt ve středověku*. Jihlava: H&H, 2001. s. 16, 157, 175-176.

vymezena část hřbitova pro katolíky a část pro protestanty a jinověrce. Město však návrh zamítlo.¹¹¹

Co se týče označování hrobů a užívání náhrobků, tak počátky nalezneme už v pravěku, kdy měl náhrobek architektonickou či sochařskou podobu. Rozdělovaly se na exteriérový typ (mohyla, pyramida, dolmen aj.) a interiérový (tumba, sarkofág aj.).

Od 5. století mizely nápisy a podobizny a hroby se stávaly anonymní. Vedle anonymity se rozšířil i nezájem o umístění hrobů. Situace se změnila až ve 12. století, kdy naopak započala éra velice rozsáhlých náhrobních nápisů. V 17. -18. století se na hroby umisťovaly dřevěné či kamenné kříže nebo také stély ve tvaru desky, sloupku či hranolu. Tato tradice se ve skromnější podobě dochovala až do dnešní doby.¹¹²

Smrt je něco, co je na světě stejně dlouho jako první život. Bez smrti neexistuje život a naopak. Vše, co se jednou zrodí, musí také zemřít. V tom souvisí paradox smrti a života. Dříve byla smrt přijímána klidně a s jistou pokorou, že tak to má být a tak to chce Bůh. Avšak dnešní sekularizovaná společnost se smrti brání všemi možnými způsoby a nechce ji přijmout jako součást života. Nejvýznamnější oblastí, kde lze jasně spatřit boj lidí se smrtí, je výzkum a medicína. Vědci se neustále snaží vynalézt léky na různé smrtelné choroby nebo zjišťují, jak prodloužit život.

4.2 HŘBITOVY V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

Za nejstarší hřbitov na území Českých Budějovic je pokládán ten, který byl založen u kostela svatého Prokopa a svatého Jana Křtitele, podle všeho počátkem 13. století. Nazýval se Staroměstský hřbitov. Jeho zvláštnost spočívala v tom, že se nenacházel uvnitř města, jak bylo v té době zvykem. V polovině 19. století se na hroby umisťovaly kříže či kamenné náhrobky převážně klasicistního stylu. Některé se zachovaly do dnešní doby. Hřbitov přestal být využíván v roce 1889, přesto se ho podařilo uchránit před úplnou likvidací, především pro jeho historickou a kulturní cenu v podobě náhrobků a jiných uměleckých prací, nacházejících se zde.

¹¹¹ PLAČEK, Jan. *Sto let Českých Budějovic v zrcadle městského hřbitova*. (Diplomová práce) České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity, 2003. s. 77.

¹¹² SÍGL, Miroslav. *Co víme o smrti*. Praha: EPOCH, 2006. s. 180.

Další byl hřbitov u dominikánského konventu, který vznikl v roce 1274 a zrušen byl roku 1742. Nacházely se zde sochy s křesťanskou tematikou od Josefa Dietricha, jmenovitě Kalvárie či Sloup, na němž byl motiv Nejsvětější trojice.¹¹³ Tento hřbitov byl využíván k pohřbívání méně majetných lidí.¹¹⁴

Druhým místem posledního odpočinku v Českých Budějovicích se stal hřbitov u kostela svatého Mikuláše z přelomu 13. a 14. století. Sloužil spíše k pochovávání bohatších obyvatel města. Přestal fungovat v roce 1784 na popud Josefa II.

Nejznámější hřbitov v Českých Budějovicích je svaté Otýlie. Usnesení o jeho vzniku bylo schváleno v roce 1885. Řešilo se, kde bude vybudován. V úvahu připadaly čtyři vhodná místa, ale nakonec zvítězila lokalita u Pillmannova dvora. Otevření hřbitova proběhlo 23. dubna roku 1889.

Z uměleckého hlediska se zde uplatňovali především kameníci a štukatéři, kteří vyráběli náhrobky. V důsledku přání i méně majetných lidí označovat hroby pomníkem, se začal používat umělý kámen. Rozpoutal se tak konflikt mezi těmi, kteří vyráběli náhrobky z pravého kamene a těmi, kteří používali umělý kámen neboli teraco. Na uměleckých pracích se podíleli například Antonín Polívka, Anton Panoch, Jan Strnad, Karel Pischelt a jiní. Hřbitov neměl mnoho umělecké výzdoby a zkrášlujících elementů. Kromě kamenného kříže, který se vyskytuje v průsečíku dvou hlavních cest, zde nevidíme ohromující hřbitovní umění.¹¹⁵

Na hřbitově však nalezneme mnoho zajímavých znaků vyskytujících se na náhrobcích. Z křesťanské symboliky zde můžeme vidět především kříž, který se nachází téměř na každém pomníku. Těžko nás však překvapí hojná přítomnost tohoto symbolu, jelikož je bezpochyby ve velké míře zastoupen na všech hřbitovech nejen na hřbitově svaté Otýlie. Objevuje se buď přímo jako vytesaný pomník nebo je ztvárněn obvykle zlatým či stříbrným písmem na náhrobku u jména zemřelého. V přítomnosti kříže se

¹¹³ PLAČEK, Jan. *Sto let Českých Budějovic v zrcadle městského hřbitova*. (Diplomová práce) České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity, 2003. s. 31 - 32, 34 - 36.

¹¹⁴ *Encyklopedie Českých Budějovic*. České Budějovice: Nebe, 1998. s. 152.

¹¹⁵ PLAČEK, Jan. *Sto let Českých Budějovic v zrcadle městského hřbitova*. (Diplomová práce) České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity, 2003. s. 33, 42, 44 - 46, 58, 61, 70 - 71.

často nalézá palmová ratolest, která se však objevuje i samotná, popřípadě dvě zkřížené ratolesti. Lze vidět dokonce i celé palmy vytesané většinou při okraji náhrobku.

Existuje více druhů palem, ale v symbolice se objevuje palma datlová. Pro svoji dlouhověkost se stala obdivovaná mnoha národy. Kupříkladu Babyloňané ji milovali a pro Egyptany byla stromem života. Palmová větvička pro ně znamenala nesmrtelný život. Egyptské myšlení mohlo být základem pro křesťanské pojetí palmy, jelikož právě u Egyptanů figurovala palmová ratolest při pohřbech, dávala se na rakev či na prsa mumifikovaných lidí. Inspirovala je i při stavení sloupů.¹¹⁶

Palma byla označována za symbol triumfu nad smrtí. Především proto, že její řecký název zní *foinix*, což silně připomíná bájněho ptáka fénixe, který vždy vyvstane ze svého popela a tím vítězí nad smrtí. Kupříkladu pro Aristotela představovala palma sílu, odolnost a vítězství. Římské pojetí palmy později převzali křesťané. Palmovými ratolestmi poutníci vítali Krista, když vjížděl do Jeruzaléma.¹¹⁷ V Bibli stojí: „*Druhého dne se dozvědělo mnoho poutníků, kteří přišli na svátky, že Ježíš přichází do Jeruzaléma. Vzali palmové ratolesti, šli ho uvítat...*“¹¹⁸ Od té doby slaví věřící na počest této události Květnou neděli. Palmová ratolest je atributem mnoha mučedníků i samotný Kristus byl přirovnáván k palmě.¹¹⁹

Jiný křesťanský symbol, který lze na hřbitově najít, představuje kalich. Vidíme ho přímo namalovaný na pomníku, ale také jako samostatně vytesané sochařské dílo, které je nejčastěji umístěné buď na vrcholu náhrobku popřípadě po jeho straně. Jeho obsáhlá charakteristika je popsána v předešlé kapitole, proto se o něm nebudu již podrobněji zmiňovat. Lze jen připomenout, že je to znak, který odkazuje na Poslední večeři Ježíše Krista. Spojuje se se symbolem srdce, jelikož do kalichu se nalévá víno představující Kristovu krev. Často se objevuje i v kombinaci s lotrinským či pravoslavným křížem, který se nachází na vrcholu kalichu. Na některých náhrobcích stojí pohár na knize.

¹¹⁶ STUDENÝ, Jaroslav. *Křesťanské symboly*. Olomouc, 1992. s. 215.

¹¹⁷ ROYT, Jan; ŠEDIVÁ, Jana. *Slovník symbolů*. Praha: Mladá fronta, 1998. s. 103-104.

¹¹⁸ J 12, 12-13.

¹¹⁹ ROYT, Jan; ŠEDIVÁ, Jana. *Slovník symbolů*. Praha: Mladá fronta, 1998. s. 104.

Obecně je kniha brána jako symbol moudrosti. Ve Starém zákoně se hovoří o knize života, podle níž prý Bůh stvořil svět a do níž zapisuje všechny zbožné lidi.¹²⁰ „*Můžeš jim ten hřích odpustit? Ne-li, vymaž mě ze své knihy, kterou píšeš!*” *Ale Hospodin Mojžíšovi odpověděl: ‘Vymažu ze své knihy toho, kdo proti mně zhřešil.’*¹²¹ V Novém zákoně se o knize života také píše; „*Kdo zvítězí, bude oděn bělostným rouchem a jeho jméno nevymažu z knihy života, nýbrž přiznám se k němu před svým Otcem a před jeho anděly.*“¹²²

Vyobrazená zavřená kniha představuje nepoznaná tajemství. V raném křesťanství symbolizovala Boží příkázání. Pokud se objevovala na sarkofázích, znamenalo to, že dotyčný měl křesťanské vzdělání a žil podle křesťanských pravd. V pozdější době ztělesňovala Písmo svaté, které vyjevovalo slovo Boží. Proto ji často drží v rukou proroci, evangelisté či jiné osobnosti spjaté s Písmem svatým. Kniha se stala atributem svatého Benedikta, Františka z Assisi, je s ní spojen například i svatý Tomáš Akvinský a mnoho dalších.¹²³

Další ze zajímavých symbolů hřbitova svaté Otýlie je srdce omotané trním. Nevyskytuje se tak často jako ostatní tradičnější křesťanské znaky, ale lze ho na několika náhrobcích spatřit.

Srdce symbolizuje lásku a náklonnost. V Indii představuje místo, kde dochází ke styku podstaty vši skutečnosti, jenž je nazývána brahma. V starověkém Řecku původně reprezentovalo lidské myšlení, chtění a také cítění. Až později nabylo duchovního významu. Významnou úlohu mělo srdce i v Egyptě, kde ho považovali za centrum životní síly. Svoji roli hrálo především v posmrtném životě.¹²⁴

Je sídlem protichůdných pocitů, jako je například láska a nenávisť nebo odmítání a touhy i jiných. V renesanci a baroku znamenalo nebeskou, ale i pozemskou lásku. V křesťanském kontextu znázorňuje Ježíšovo srdce. Tento význam má své kořeny v pozdním středověku. Stalo se atributem mnoha světců, jmenovitě například Antonína

¹²⁰ STUDENÝ, Jaroslav. *Křesťanské symboly*. Olomouc, 1992. s. 118-119.

¹²¹ Ex 32, 32-33.

¹²² Zj 3, 5.

¹²³ STUDENÝ, Jaroslav. *Křesťanské symboly*. Olomouc, 1992. s. 119-120.

¹²⁴ BECKER, Udo. *Slovník symbolů*. Praha: Portál, s. r. o., 2002. s. 275.

Peduánského či Brigity. Vyskytuje se ve více podobách nejen s trním, ale i třeba s křídly, což poukazuje na svatého Kajetána, s křížem, jakožto znak Kateřiny Sienské či hořící srdce jako symbol Augustina. Znamením Terezie z Ávily se stalo srdce protkané šípy. Pokud se objevuje v přítomnosti meče, ukazuje na atribut Gerharda. Znakem Panny Marie je srdce, v němž je sedm mečů.¹²⁵

Tento symbol byl pro křesťanství velice důležitý, což můžeme soudit podle toho, že se o něm mnohokrát zmiňuje Bible. Pod slovem srdce si nikdo nepředstavoval tělesný orgán, ale něco, co určuje charakter člověka. Člověk se nehodnotil podle vnější krásy, ale podle krásy jeho srdce.¹²⁶ Ve Starém zákoně se píše: „*Hospodin však Samuelovi řekl: 'Nehleď na jeho vzhled ani na jeho vysokou postavu, neboť já jsem ho zamítl. Nejde o to, nač se dívá člověk. Člověk se dívá na to, co má před očima, Hospodin však hledí na srdce.'*“¹²⁷ Jiný verš naznačuje, že pokud otevřeme své srdce dobré změně, změní se náš charakter a tím celé srdce: „*A dám vám nové srdce a do nitra vám vložím nového ducha. Odstraním z vašeho těla srdce kamenné a dám vám srdce z masa.*“¹²⁸ Zmínku o srdci nalezneme i v Novém zákoně. Hovoří o něm například apoštol Pavel: „*Cílem našeho vyučování je láska z čistého srdce, z dobrého svědomí a z upřímné víry.*“¹²⁹

Na hřbitově se vyskytuje srdce ovité trním, které značí utrpení, námahu a překážky. Poukazuje, že láska v křesťanskou víru není jednoduchá a často je to cesta utrpení. Odkazuje také na Ježíšovu trnovou korunu, která mu byla nasazená před ukřižováním. Na pomnících se setkáváme s podobiznou Krista, jenž má na hlavě trnovou korunu. Představuje fyzickou bolest, ale i duchovní ponížení. Trny byly také přirovnávány ke hříchům. Kristus tím, že si nechal nasadit trnovou korunu, vzal na sebe hříchy celého lidstva a obětoval se za ně.¹³⁰

¹²⁵ HEINZ-MOHR, Gerd. *Lexikon symbolů*. Praha: VOLVOX GLOBATOR, 1999. s. 272.

¹²⁶ STUDENÝ, Jaroslav. *Křesťanské symboly*. Olomouc, 1992. s. 283.

¹²⁷ 1 S 16, 7.

¹²⁸ Ez 36, 26.

¹²⁹ 1 Tm 1, 5.

¹³⁰ STUDENÝ, Jaroslav. *Křesťanské symboly*. Olomouc, 1992. s. 309.

Výjimečně lze vidět náhrobek ve tvaru smuteční vrby. Vrba symbolizovala ve starověku i starokřesťanství živoucí rozkvět, ale zároveň cudnost a zdrženlivost.¹³¹ Znakem kvetoucího života se stala proto, jelikož patří mezi první listnaté stromy, kterým na jaře pučí listy. Vlastnost cudnosti získala zase z toho důvodu, že byla považována za neplodnou. Připisovaly se jí různé magické schopnosti, například, že dokáže snímat z lidí nemoci.

Smuteční vrba dostala svůj název především pro svůj vzhled. Její kmen a větve se sklání k zemi a připomíná tak truchlícího člověka, který roní slzy. Proto představuje smutek a žal a je využívána na hřbitovních pomnících.

Lze také vidět vyobrazený zvon. Znázorňuje posla mezi nebem a zemí. Zvuk zvonu představuje hlas Boží z toho důvodu, že zvoněním se lidem připomíná čas modlitby.¹³²

V porovnání s hřbitovem v Mladém se zde objevuje poměrně malé množství kalichů. Srovnatelný je výskyt hrdliček. Na svaté Otýlii se zase nalézají více modernějších náhrobků než v Mladém, které se svojí barevností i tvarem oprostují od křesťanské tradice. Často mají příjemný oblý tvar, například tvar srdce a decentní barvu v podobě hnědé. Díky tomu nevzbuzují zvláštní pozornost a zapadají do konzervativního prostředí hřbitova. Zajímavé je, že tyto pomníky většinou patří lidem, kteří zemřeli v mladším věku.

Odkaz na antickou tradici můžeme vidět na hrobkách v podobě různých sloupů, soch či girland z růží a vavřínu. S rozlohou hřbitova svaté Otýlie antická výzdoba nepůsobí tak násilně, na menším hřbitově by možná měla na člověka špatný vliv. Na náhrobku rodiny Walterových lze vidět antickou scénu, kdy se převozník plaví s duší zemřelého na druhý břeh. Pomník nepůsobí tak pompézně, avšak i přesto pro některé tato hřbitovní dekorace může působit kýčovitě, stejně tak jako barokní andělíčky, které lidé usazují na náhrobky.

Rozlohou druhým největším a zároveň nejmladším hřbitovem na území Českých Budějovic je hřbitov v Mladém, který vznikl v roce 1889. Byl postaven na místě zvaném „Kamenné pole“. Zpočátku sloužil především obyvatelům Mladého, Vidova a

¹³¹ HEINZ-MOHR, Gerd. *Lexikon symbolů*. Praha: VOLVOX GLOBATOR, 1999. s. 300.

¹³² STUDENÝ, Jaroslav. *Křesťanské symboly*. Olomouc, 1992. s. 337, 347.

Hodějovic a jeho rozloha činila 30 x 30 metrů, ale později se stal populární i pro lidi z jiných částí Českých Budějovic a musel být postupně rozšiřován. K poslednímu zásadnějšímu rozšiřování došlo v roce 1930 a tato kapacita prozatím stačí do dnešní doby. Dnes má hřbitov 2,03 hektaru a 3991 hrobů.

Na první pohled nás zaujme hřbitovní kaple svaté Karoliny, která byla postavena v roce 1891 na náklady Karoliny Lamplové. V kapli se nachází hrobka, kam byli pochováváni příbuzní Karoliny Lamplové. Dnešní podoba hrobky je však poněkud zanedbaná.¹³³

Ze symboliky nacházející se na náhrobcích v Mladém a poukazující na neustálé spojení mezi lidmi a křesťanstvím lze jmenovat například růži. Málokdo by tuto květinu dával do kontextu s křesťanstvím. V antice značila pomíjivost, kvůli své vlastnosti rychle uvadnout. Její zpodobňování na náhrobcích lidem připomíná, že nic není věčné, zvláště pak ne lidský život. Tato květina se vyskytovala už v řeckých a etruských hrobkách, později i v římských. Přítomnost růže společně s křížem (i tuto kombinaci lze vidět na náhrobcích) zajímavě vysvětluje teorie rosenkruciánů. Toto spojení vysvětlují takto: „*Růže věčnosti vykvétá utrpením rozepjatým na kříži času.*“¹³⁴ V Římě tvořila silný svazek s kultem mrtvých. Svátek růží se zde slavil už od 1. století a to ve dnech 11. května až 15. června. V Itálii se tato tradice udržela a svátek zvaný Rosalie se drží na svatodušní neděli.¹³⁵

Růže byla zpočátku křesťanstvím zavrhována, protože souvisela s kultem bohů. Později se však stala znakem mučedníků a betlémských neviňátek. Její výskyt v katakombách znázorňuje krev mučedníků. Představuje i symbol Panny Marie. V literatuře ji takto popisuje například Dante, který Marii nazývá neposkvrněnou nebeskou růží. Jako znak Krista je braná z důvodu své červené barvy připomínající jeho krev. Někdy se růže vyskytují i v ranách Ježíše Krista, tedy na rukou, nohách a boku. Tím symbolizuje prolitou Kristovu krev. Dále je atributem Alžběty Durynské, Růženy Římské a mnohých dalších.¹³⁶

¹³³ KOVÁŘ, Daniel. *Budějovické hřbitovy*. České Budějovice, 2001. s. 80-82.

¹³⁴ ROYT, Jan; ŠEDIVÁ, Jana. *Slovník symbolů*. Praha: Mladá fronta, 1998. s. 90.

¹³⁵ BIEDERMANN, Hans. *Lexikon symbolů*. Praha: Pavel Dobrovský-BETA, 2008. s. 299.

¹³⁶ Tamtéž s. 91-92.

V Mladém se v hojném počtu nachází také hrdličky, ať už jednotlivě nebo ve dvojici. Na některých náhrobcích se vyskytují obě hrdličky živé, ale častější je kombinace, kdy je jedna hrdlička mrtvá a druhá ji „oplakává“. Jsou symbolem věrnosti, klidu, míru a naděje. Na hřbitovních pomnicích však představují především lidskou duši.

Další symbol, který zdobí náhrobky v Mladém, je vavřínový věnec. Stejně jako palmové ratolesti značí triumf, vítězství a spásu. Možná právě proto jsou občas zobrazovány společně, kdy jedna palmová ratolest, v některých případech i dvě, je provlečena vavřínovým věncem.

Vavřín je označován jako znak nesmrtelnosti a mládí a to z toho důvodu, že jeho listy jsou neustále zelené. V starověké kultuře byl spojován s Apollónem. Vavřínový věnec představoval znak míru, cti a slávy. Raní křesťané byli pochováni na vavřínovém listí na důkaz trvalé blaženosti. V křesťanském kontextu znamená vavřín také symbol křtu.¹³⁷ V Novém zákoně se o vavřínu také hovoří: „*Nyní je pro mne připraven vavřín spravedlnosti, který mi dá v onen den Pán, ten spravedlivý soudce. A nejen mně, nýbrž všem, kdo s láskou vyhlížejí jeho příchod.*“¹³⁸ V Listu Jakubově o něm také nalezneme zmínku, „*Blahoslavený člověk, který ob stojí ve zkoušce; když se osvědčí, dostane vavřín života, jež Pán zaslíbil těm, kdo ho milují.*“¹³⁹

Vavřín je zobrazován ve tvaru kruhu, věnce. Symbol věnce se zmiňuje i v Bibli. Ve Starém zákoně značí slávu, radost a poctu. „*V onen den se Hospodin zástupů stane ozdobnou korunou a nádherným věncem pozůstatku svého lidu.*“¹⁴⁰ Na tomto verši lze vidět, že dříve se věnec ztotožňoval s korunou. V Novém zákoně se objevuje ve spojitosti s olympijskými hrami. „*Každý závodník se podrobují všestranné kázni. Oni to podstupují pro pomíjivý věnec, my však pro věnec nepomíjitelný.*“¹⁴¹ Věnce se na křesťanských pomnicích vyskytovaly už dříve, není to tedy trend dnešní doby. Rozdíl lze vidět snad v tom, že dnes se na náhrobcích znázorňují samostatné vavřínové věnce,

¹³⁷ HEINZ-MOHR, Gerd. *Lexikon symbolů*. Praha: VOLVOX GLOBATOR, 1999. s. 285.

¹³⁸ 2 Tm 4, 8.

¹³⁹ Jk 1, 12.

¹⁴⁰ Iz 28, 5.

¹⁴¹ 1 K 9, 25.

popřípadě se uvnitř nachází podobizna Krista či je jím provlečena palmová ratolest. Dříve bylo možné vidět v jeho kombinaci Kristův monogram, ale také beránka nebo holubici.¹⁴²

Jiné podstatné křesťanské znaky se na hřbitově v Mladém ve větším počtu nevyskytují. Nachází se zde několik náhrobků, na kterých je vyobrazená neznámá krajina s ukřižovaným Kristem, která poukazuje na kalvárskou událost.

Značný výskyt kříže na místě posledního odpočinku opět pouze ukazuje na zakořeněnou křesťanskou tradici u nás a na podvědomé spojení kříže a smrti, které si lidé vypěstovali už v dřívějších dobách. Svým způsobem v tom lze vidět i konzervativnost naší společnosti, která se nechce vzdát daných pravidel, popřípadě je alespoň mírně změnit. Pokud by se na hřbitově vyskytl náhrobek, který by se nějakým způsobem vymykal křesťanským konvencím, lidé by zcela jistě byli zmatení. Pociťovali by smíšené pocity v podobě překvapení, rozhořčení, ale třeba dokonce i odporu. Těžko říct, zda by se v naší konzervativní společnosti našli lidé, kterým by se inovativní myšlenka líbila. Proč by to ale mělo být špatné? Vždyť se vyvíjí a modernizuje naprosto vše. Proč tedy nepřinést obnovu i na takové místo jako hřbitov? Samozřejmě však v jistých mezích, například experimentovat s barevností by nemuselo být moudré, ale jisté uvolnění v oblasti tvarů či přírodních materiálů by mohlo přinést zajímavé výsledky. Je možné, že by tak vznikla nová konvence pro další generace a hřbitovy by už nebyly jen ukázkou stereotypních křížů.

4.3 HŘBITOV V ALBRECHTICÍCH NAD VLTAVOU

Tento hřbitov se nachází v prostranství kolem románského kostela svatého Petra a Pavla, který byl založen pravděpodobně ve 12. století. Stejně století se udává i při vzniku hřbitova. Známy se stal především díky kapličkám, které namaloval František Mikule z Jinína u Strakonic. Zajímavé jsou bezpochyby i náhrobní nápisy, které vytvořil albrechtický farář Vít Cíza (1791-1864), pobývajícím v Albrechticích od roku 1819 až do roku 1854. Během této doby vznikla převážná většina kapliček. Myšlenku pro postavení kapliček dostal Vít Cíza po smrti své matky a sestry. Chtěl se jim tím

¹⁴² HEINZ-MOHR, Gerd. *Lexikon symbolů*. Praha: VOLVOX GLOBATOR, 1999. s. 292.

odvděčit za jejich péči. Nakonec roku 1841 vznikly tři kapličky ve spolupráci s mlynářem a představeným obce. Tyto nápadité pomníky se však zalíbily i ostatním obyvatelům a tak se kapličky začaly postupně rozrůstat.¹⁴³

První písemnou zmínku o albrechtickém hřbitovu přinesl Jan Vávra Lomnický, který žil v letech 1792-1866. Své pojednání o něm přinesl v 58. čísle časopisu „České včely“ a to dne 21. července 1846. Jeho článek se opírá o výpověď samotného autora kapliček faráře Víta Cízy.¹⁴⁴

Zajímavé jsou i ryze české náhrobní nápisy, jelikož v té době probíhala v našich zemích germanizace. Verše vždy vypovídaly něco o zemřelém člověku, kterému patřily. Například zmiňovaly jeho povolání či povahu. V kapličkách se zase vyskytovali světci, kteří ochraňovali hroby a památku zemřelých. Chudší lidé neměli finanční prostředky na zřízení kapličky a tak jim s penězi vypomáhal sám farář Vít Cíza.¹⁴⁵

K tomu, aby kapličky zaplnily celou plochu obvodové zdi hřbitova, jich bylo zapotřebí 80. Když se tohoto počtu dosáhlo, začaly se kapličky budovat přímo na kostelní zdi. Cena těchto kapliček byla podstatně nižší než těch, které stály u hřbitovní zdi, a proto se staly oblíbené především u chudších obyvatel.

Kapličky však nikdo nerestauroval, z toho důvodu se na nich začal projevat čas. Snahu vynaložil malíř Peterka, ale bohužel ho v jeho práci přerušila druhá světová válka. V 60. letech 19. století některé obrazy opravoval profesor Václav Šebele. Zviditelnit hřbitov a tím zajistit jeho opravu chtěl i profesor Josef Říha. Pomoc přislíbil i památkový úřad, ale nakonec se v otázce albrechtického hřbitova neangažoval.¹⁴⁶

Hřbitovní nápisy nepředstavovaly vzletnou poezii. Farář psal verše, které byly jednoduché a vycházely z venkovského života a to z toho důvodu, jelikož chtěl, aby jim rozuměl každý, tedy i prostý vesnický lid. Zdržel se přehnané sentimentality, která byla v té době pro hřbitovní nápisy zvykem, avšak od katolického vlivu se oprostil

¹⁴³ ROŽEC, Rudolf. *Staré nápisy na náhrobních kapličkách na hřbitově v Albrechticích*. s. 1-3.

¹⁴⁴ MALÝ, Jaromír. *Albrechtický hřbitůvek*. 1950.

¹⁴⁵ Tamtéž.

¹⁴⁶ ROŽEC, Rudolf. *Staré nápisy na náhrobních kapličkách na hřbitově v Albrechticích*. s. 4, 7.

nedokázal. Podle něj Bůh je vše a smrt je pro všechny stejná bez rozdílu původu či výše bohatství.¹⁴⁷

Kapličky se shlukovaly do trojice, přičemž prostřední byla širší a vyšší než dvě postranní. Všechny byly stavěny v novorománském stylu a na jejich vrchol umístěn železný kříž. Ve výklencích se nacházely obrazy světců, v jejichž dolní části lze číst Cízovy verše a informace o zemřelém. Za nejčastěji se vyskytujícího světce považujeme patrona českých zemí svatého Václava. Dále se zde vyskytují světcí jako Josef, Anna, Jan Nepomucký a jiní.¹⁴⁸ Objevují se i celé biblické náměty. Hned první spatříme u vchodu hřbitova po levé straně. V kapličce je vyobrazená scéna ze Starého zákona, kdy Jonáše pozřela velká ryba.

Na albrechtickém hřbitově nalezneme 92 kapliček, přičemž pouze 26 obsahuje celý a jasný obraz. Ve zbylých 66 uvidíme jen částečné nebo silně poškozené malby a některé kapličky jsou úplně prázdné. Přimo u kostelní zdi se vyskytuje kaplička, která je podstatně větší než okolní a v níž je namalován motiv posledního soudu. Patří samotnému faráři Vítu Cízovi.

¹⁴⁷ MALÝ, Jaromír. *Albrechtický hřbitůvek*. 1950.

¹⁴⁸ Tamtéž.

5 ZÁVĚR

Ve své práci jsem se zaměřila na výskyt jednotlivých křesťanských symbolů na našich hřbitovech. V úvodu práce uvádím stručný vývoj křesťanských dějin, který by měl následně čtenáři ulehčit pochopení znaků tohoto náboženství a také jejich využívání v průběhu dějin. Mou snahou bylo i stručně nastínit a přiblížit vývoj pohledu na smrt, zacházení s mrtvými a pohřbívání v různých obdobích a společnostech.

V počátcích křesťanství byly znaky především komunikačním prostředkem a jediným způsobem, jak vyjádřit svou náklonnost Ježíši Kristu, aniž by člověk riskoval život. S postupem času a především se zrovnoprávněním křesťanství s ostatními náboženstvími v roce 313 se měnila funkce symbolů jako je kříž, kotva, kalich a mnoha jiných. Přestaly být symboly, kterým rozumí jen přívrženci Kristova odkazu. Kříž přestal být považován za něco hanebného a ponižujícího a naopak se stal znakem spásy a úcty, jelikož právě smrtí na kříži sňal Ježíš z lidstva všechny hříchy. Stal se hlavním atributem křesťanství a věřící ho znázorňovali téměř všude.

V dnešní době se však mnoho křesťanských symbolů využívá pouze jako komerční záležitost, bez jakéhokoli důležitějšího významu. Proto uvidíme křížek na krku lidí, kteří nemají s vírou nic společného. Stal se i oblíbeným symbolem gothic stylu, který je obecně spojován s vampirismem a smrtí, nikoli s křesťanstvím, a uznávaný především mladší generací.

Jiné znaky skončily ještě hůře, jelikož upadly v zapomnění úplně a většina dnešních lidí neví, jaké poslání původně nesly. Jmenovitě kotvu si dnes spojíme spíše s mořem než s křesťanstvím. Jisté spojení s křesťanským povědomím si zachovala holubice, kalich či beránek a to i přesto, že nejsou zobrazovány tak často jako kříž.

Cílem práce bylo zjistit četnost výskytu a způsob vyobrazení křesťanských symbolů na našich hřbitovech. K získání poznatků mi posloužily dva hřbitovy v Českých Budějovicích (v Mladém a svatá Otýlie) a jeden v obci Albrechtice nad Vltavou. Pozorovala jsem, jaké křesťanské znaky jsou na pomnících nejoblíbenější a které se naopak vyskytují v malé míře nebo vůbec. Sledovala jsem i techniky zobrazování symbolů, zda se jednalo o malířské či sochařské zpracování.

Výsledkem zkoumání je předpokládaný fakt, že nejrozšířenější a nejpoužívanější symbol na všech třech hřbitovech představuje jednoznačně kříž. Objevuje se v mnoha

variantách, velikostech, zhotoven v různých materiálech a také je často zobrazován v kombinacích s jinými křesťanskými symboly. Nejčastěji ho lze vidět v přítomnosti palmové ratolesti. Je namalovaný přímo na náhrobku a to stříbrnou nebo zlatou barvou či vytesaný jako sochařské dílo nebo vyrobený ze železa. Výskyt dalších znaků je na jednotlivých hřbitovech různý. V Mladém se často objevuje kalich, zatímco na svaté Otýlii je k vidění zřídka a v Albrechticích téměř vůbec. Musíme však brát ohled na velikost zkoumaných hřbitovů. Nelze tedy objektivně srovnávat vesnický hřbitůvek o rozloze pár metrů s dvěma největšími hřbitovy v Českých Budějovicích. Albrechtice nad Vltavou jsou malou obcí poblíž města Písku. Místní hřbitov sice neoplývá různorodostí a četností křesťanských znaků, přesto se řadí mezi nejzajímavější v České Republice a dokonce i v Evropě a to díky zvláštním pomníkům v podobě kapliček. V těch je jasný odkaz na křesťanství, jelikož se v nich vyskytují světci a biblické scény. Dojem z tohoto unikátu kazí pouze fakt, že mnoho kapliček není opravených a místo barevných výjevů vidíme pouze bílou omítku.

Co se týče přítomnosti hrdliček na všech třech zkoumaných hřbitovech, tak je relativně srovnatelná. Nachází se ve více podobách. Lze vidět hrdličku samostatně či v páru, přičemž jedna je mrtvá a druhá ji oplakává. Co se týče zobrazení, tak se vyskytuje spíše jako sochařské dílo než namalovaná na náhrobku. Pokud už ji nalezneme na náhrobku, často nese v zobáčku palmovou ratolest.

Nejvíce křesťanské symboliky se nachází na hřbitově svaté Otýlie v Českých Budějovicích. Vidíme zde i znaky, které se jinde nevyskytovaly, jmenovitě srdce omotané trním, celé palmy, nejen jejich ratolest, zvon a smuteční vrbu. Na všech místech se však překvapivě v hojném počtu nalézají kýčovití barokní andílci.

Pozorování přineslo zjištění, že ač jde naše doba neustále dopředu, modernizaci hřbitovů, respektive náhrobků se vyhýbá. Podoba hřbitova se mění jen zřídka a striktně se drží křesťanských konvencí z minulých let. Určitou inovaci lze vidět na větších hřbitovech, konkrétně na svaté Otýlii, kde se vyskytují pomníky, které zaujmou svým tvarem i barvou, jelikož se odlišují od ostatních náhrobků. Zajímavé je, že se ve většině jedná spíše o hroby mladých lidí a nenalezneme zde odkaz na křesťanskou tradici. Tento fakt opět poukazuje na silnou sekularizaci naší země a naznačuje, že lze v budoucnosti počítat s určitou změnou a odpoutáním se od křesťanských odkazů i na tak neměnném místě jakým je hřbitov.

6 LITERATURA

ATE, Georges. *Křížáci v Orientu*. Praha: Slovart, 1996.

BECKER, Udo. *Slovník symbolů*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007.

Bible

BIEDERMANN, Hans. *Lexikon symbolů: obrazy a znaky křesťanského umění*. Praha: BETA, 2008.

BRIDGE, Antony. *Křížové výpravy*. Praha: Academia, 2000.

COOPEROVÁ, J. *Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů*. Praha: Mladá fronta, 1999.

DAVIES, D.J. *Stručné dějiny smrti*. Praha: Volvox Globator, 2007.

DUÉ, Andrea a Juan Maria LABOA. *Obrazový atlas dějin křesťanství*. Praha: Portál, 1998.

GRÜN, Anselm. *Kříž: teologický a duchovní význam symbolu naděje*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997.

HARRIES, Richard a Henry MAYR-HARTING. *Dva tisíce let křesťanství*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010.

HEINZ-MOHR, Gerd. *Lexikon symbolů: obrazy a znaky křesťanského umění*. Praha: Volvox Globator, 1999.

JODL, Miroslav. *Proměny křesťanství*. Praha: Akropolis, 2005.

JOHNSON, Paul. *Dějiny křesťanství*. Brno: Barrister, 1999.

KOVÁŘ, Daniel. *Budějovické hřbitovy: Malý kulturně-historický průvodce*. České Budějovice: Historicko-vlastivědný spolek v Českých Budějovicích, 2001.

KOVAŘÍK, Petr. *Klíč k pražským hřbitovům*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001.

LEMAÎTRE, Nicole, Marie-Thérèse QUINSON a Véronique SOT. *Slovník křesťanské kultury: lexikon historie*. Překlad Jan Binder. Praha: Garamond, 2002.

MALÝ, Jaromír. *Albrechtický hřbitůvek*. vydal Jan Fučík, 1950.

MAXWELL-STUART, P. *Papežové: život a vláda od sv. Petra k Janu Pavlu II.* Praha: Svoboda, 1998.

MÚCSKA, Vincent, Miroslav DANIŠ a Zuzana ŠEVČÍKOVÁ. *Dejiny európskeho stredoveku: lexikon historie*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2006.

OHLER, Norbert. *Umírání a smrt ve středověku: Malý kulturně-historický průvodce*. Jinočany: H, 2001.

OTTER, Jiří a Josef VESELÝ. *První sjednocená církev v srdci Evropy: českobratrská církev evangelická*. Praha: Kalich, 1992.

PAWLOWSKY, Peter. *Křesťanství v proměnách dvou tisíciletí*. Praha: Vyšehrad, 1994.

PLAČEK, Jan. *Sto let Českých Budějovic v zrcadle městského hřbitova*. České Budějovice, Historický ústav Jihočeské univerzity. Diplomová práce. Jihočeská univerzita. Vedoucí práce Jiří Dvořák.

ROYT, Jan. *Slovník symbolů: Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*. Praha: Mladá fronta, 1998.

ROŽEC, Rudolf. *Staré nápisy na náhrobních kapličkách na hřbitově v Albrechticích*. Nakladatelství a knihtiskárna Františka Podhájského a spol.

RULÍŠEK, Hynek a Josef VESELÝ. *Postavy, atributy, symboly: slovník křesťanské ikonografie*. 2. vyd. České Budějovice: Karmášek, 2006.

SÍGL, Miroslav. *Co víme o smrti*. Praha: EPOCH, 2006.

STUDENÝ, Jaroslav. *Křesťanské symboly*. Olomouc, 1992.

ŠOLTÉSZ, Štěpán. *Dějiny křesťanské církve*. 4. vyd. Praha: Kalich, 1990,.

TOMKINS, Stephen. *Stručné dějiny křesťanství*. Praha: Volvox Globator, 2009.

VESELÝ, Zdeněk. *Přijímací zkoušky z dějepisu na vysoké školy: lexikon historie*. Vyd. 2., Praha: Fortuna, 2004.

ZIEHR, Wilhelm. *Kříž: symbol, zobrazování, význam*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997.

7 PŘÍLOHY

Hřbitov svaté Otýlie v Českých Budějovicích

Obr. 1: Pomník ve tvaru palmy

Obr. 2: Ojedinělý znak zvonu

Obr. 3: Symbol srdce omotaného trním

Obr. 4: **Kýčovitý andělíček**

Obr. 5: **Typ moderního náhrobku**

Obr. 6: **Odkaz na antickou tradici**

Hřbitov v Mladém

Obr. 7: **Motiv holubiček**

Obr. 8: **Kalich**

Obr. 9: **Vavřínový věnec s palmovou ratolestí**

Obr. 10: **Palmová ratolest**

Obr. 11: **Symbol růže**

Obr. 12: **Kristus s trnovou korunou uprostřed vavřínového věnce**

Hřbitov v Albrechticích nad Vltavou

Obr. 13: **Biblický výjev s Jonášem a velrybou**

Obr. 13: **Prázdny kapličky**

Obr. 14: **Pomník autora kapliček faráře Václava Cízy**